

तपागच्छ संविग्न शाखाप्रणी रैवताचलादितीर्थोद्धारक
सुविहित आचार्य श्री विजयनीति हर्षसूरीश्वर सद्गुरुभ्यो नमः

सूत्र अने ग्रंथना पुरावा सहित
पर्वतिथि क्षयवृद्धि प्रश्नोत्तर विचार
तथा
मुहपत्ति बंधन निबंध

५६

: लेखक :

पू. आचार्य श्री विजयमहेन्द्रसूरीश्वरजी महाराज

: द्रव्य सहायक :

मारवाड तखतगढ निवासी शेठ देवीचन्द्रजी
पन्नाजी ओसवाल

: प्रकाशक :

शेठ चीनुभाई त्रिकमलाल शराफ
ढालनीपोळ - अहमदाबाद.

वीर संवत-२४८८

इ. स. १९६२

विक्रम संवत २०१८

तपागच्छ संविग्न शाखाप्रणी रैवताचलादितोर्थोद्धारक
सुविहित आचार्य श्री विजयनीति हर्षसूरीश्वर सद्गुरुभ्यो नमः

सूत्र अने ग्रंथना पुरावा सहित
पर्वतिथि क्षयवृद्धि प्रश्नोत्तर विचार
तथा
मुहपत्ति बंधन निबंध

: लेखक :

पू. आचार्य श्री विजयमहेन्द्रसूरीश्वरजी महाराज

: द्रव्य सहायक :

मारवाड तखतगढ निवासी शेठ देवीचन्दजी
पन्नाजी ओसवाल

: प्रकाशक :

शेठ चीनुभाई त्रिकमलाल शराफ
ढालनीपोळ - अहमदाबाद.

वीर संवत-२४८८

इ. स. १९६२

विक्रम संवत २०१८

शा. देवीचन्दजी पन्नालालजी
तखतगढवाला

ત્રવતગઢ નિવાસી શ્રીમાન્ શેઠશ્રી પન્નાલાલજી ધીરાજીનું ઢુંક જીવન-ચરિત્ર

જોધપુર સ્ટેટમાં આવેલું ત્રવતગઢ શહેર ઘના સમયથી જૈનોની જાહાજલાલી માટે પ્રસિદ્ધ છે. આ શહેરમાં ઓસવાલ જ્ઞાતિય અને જૈનધર્મ પ્રત્યે પૂર્ણ શ્રદ્ધાલુ શેઠ ધીરાજીને પતિ-પરાયણ ઇંદુમતી નામે ભદ્રક પરિણામી ધર્મપત્ની હતા. તેમની કુલે શેઠ ધીરાજીને અચલાજી, પન્નાલાલજી, ઓકવંદજો અને કેસરિમલજી નામે ચાર સુપુત્રો થયા. ં ચાર માઈઓમાં અજોડ સંપ હતો, તે સાથે માગ્યનો સિતારો લ્લતાં લક્ષ્મી-દેવીની પ્રસન્નતા થઈ. લક્ષ્મીની વૃદ્ધિ થવા સાથે શેઠ પન્નાલાલજી ત્યા ત્યા તેમના માઈઓનું ચિત્ત પુણ્યકાર્ય તરફ દોરાયું. કહ્યુ છે કે—

અથઃ ક્ષિપન્તિ કૃપણા, વિત્તં તત્ર યિયાસવઃ ।
સન્તશ્ચ ગુરુ ચૈત્યદાદૌ, તદુચ્ચૈઃ ફલ કાંક્ષિણઃ ॥

અર્થઃ—“કંજુસ પુરુષો જાણે નીચે-નીચે ગતિમાં જવાની ઇચ્છાવાલા હોય તેમ ઘનને નીચે-ભૂમિમાં ઢાટે છે, અને સત્પુરુષો તો ંવા ફલની ંચી ગતિની ઇચ્છાવાલા હોવાથી ગુરુમહારાજ તથા ચૈત્યદેરાસર વિગેરે પુણ્યકાર્યમાં ઘનને વાપરે છે.”

પૂર્વ જન્મના પુણ્યોદયથી લક્ષ્મી મલે છે, પરન્તુ ં મલેલી લક્ષ્મીને સત્કાર્યમાં ંયોગ કરવો ં માવિ સદ્ગતિની નિશાની

छे. तखतगढमां अग्रणी गणाता आ कुटुम्बना शेठ पनालालजी तथा तेमना त्रणे भाईओए पोताने मळेळी लक्ष्मीनो सद्व्यय कर्यो, अनेक धार्मिक कार्यो करवा उपरांत सवाथी दोढ लाखना मोटा खरचे तखतगढमां आलेशन देरासर बन्धाव्युं. देरासरजीनुं खात मुहूर्त संवत् १९७३ ना महा सुद-१३ ना रोज कर्युं हतुं. संवत् १९८०ना वैशाख सुदी-११ना रोज प्रतिष्ठानुं शुभ मुहूर्त आव्युं. आ महान प्रसंगे आसरे वीसथी पच्चीस हजार मनुष्यो एकठा थया हता. अट्टाई महोत्सव, वरघोडा तथा साधर्मिक वात्सल्य विगेरे सारी रीते थया हता. संवत् १९८०ना वैसाख सुद-१२ना रोज चार शुभ योगो मळतां पंभ्यासजी श्री कल्याण विजयजी महाराज तथा मुनिराज श्री सौभाग्य विजयजी महाराजना हस्ते शुभ मुहूर्ते घणाज ठाठ-माठथी प्रतिष्ठा थई हती. प्रतिष्ठाना शुभ प्रसंगे शेठ पन्ना-लालजी तथा तेमना बन्दुओए उल्लासपूर्वक आसरे त्रीस हजार रुपियानो सद्व्यय कर्यो हतो. तेमणे देरासरजीमां भावपूर्वक मूलनायक श्री. रुषभदेव भगवान अने बन्ने बाजुए श्री पार्श्वनाथ स्वामी तथा श्री शांतिनाथ प्रभुना भव्य प्रतिमाजी बधराव्या. मुख्य देरासरजीनी बन्ने बाजुए करावेली बे देरीओमां बाल ब्रह्मचारी श्री नेमिनाथ स्वामी तथा वर्तमान शासनपति श्री महावीर स्वामीनी मनोहर प्रतिमाजीनी प्रतिष्ठा करावी. देरासरजीना कंपाउन्डमां एक भागमां घटादार सुन्दर रायण वृक्ष नीचे श्री दादाजीनी पादुका स्थापन करावी, जेनुं दर्शन करतां खरेखर तीर्थाधिराज श्री शत्रुजय उपरनी नीलुडी रायण अने तेनी नीचे बीराजती श्री दादाजीनी पादुकानुं

સ્મરણ થાય છે. દેરાસરજીમાં પથરની ઉત્તમ કોરળીમાં શ્રી સિદ્ધચક્રજી તથા શ્રીપાલ મહારાજ અને મયણાસુન્દરીનો પટ્ટુ એવો આબેહૂબ કરાવ્યો, કે જેને દેખતાં અર્પૂર્વ આહલાદ થાય અને ઉચ્ચ ભાવના પ્રગટે. વહી ગુરુભક્તિ નિમિત્તે એક દેરી કરાવીને તેમાં મુનિ મહારાજ શ્રી કેશરવિજયજી મહારાજની મૂર્તિ પધારાવી.

શેઠ પન્નાલાલજીનો જન્મ વિક્રમ સંવત. ૧૯૩૧ માં થયો હતો. તલ્લતગઢમાં સાધુ-સાધ્વી તથા જૈન ભાઈઓને ઉતરવા માટે તથા સામયિક પ્રતિક્રણણાદિ ધાર્મિક ક્રિયા માટે જોડે તેવી સગવડવાલો ઉપાશ્રય કે ધર્મશાળા નહોતી, તેથી એ સગવડ દૂર કરવા માટે ઉદાર દિલના શેઠ પન્નાલાલજીએ સારી ધર્મ-શાળા મોટા ખર્ચે કરાવી આપી, જેનો લાભ અત્યારે સાધુ-સાધ્વી તથા જૈન ભાઈઓ લઈ રહ્યા છે. તેમણે સિદ્ધાચલજીનો બાર ગાઉનો સંઘ કાઢ્યો હતો, જેમાં સેકડો યાત્રાલુઓએ લાભ લીધો હતો. શેઠ પન્નાલાલજી દર વરસે કોઈને કોઈ તીર્થની યાત્રા કરતા. સાધર્મિક વાત્સલ્ય, સાધુ-સાધ્વીની સેવાભક્તિ, તથા સાધર્મિક ભાઈઓને સહાય કરવી, પરમાત્માની પૂજા કરવી, વિગેરે શાશન હિતનાં તથા આત્મ કલ્યાણનાં સત્કાર્યો એ એમનો મુખ્ય વ્યવસાય હતો. શેઠ પન્નાલાલજીનાં ધર્મપત્ની બાઈ મગનીની કુલે દેવીચન્દ્રજી નામના એક પુત્ર અને સકુબેન એક પુત્રી થયા. સકુબેન ઘણાજ ધર્મિષ્ટ છે, તેઓ હાલમાં વિધવા થયેલ છે. શેઠ પન્નાલાલજીના ધર્મપત્ની બાઈ મગની સં. ૧૯૮૬ના ભાદરવા સુદિ બીજના રોજ સ્વર્ગવાસી થયા, અને શેઠ પન્નાલાલજી સં. ૨૦૦૨ ના મહા વદી નોમના રોજ સ્વર્ગવાસી થયા.

શેઠ પન્નાલાલજીના સુપુત્ર શેઠ દેવીચંદ્રજી પળ પોતાના પિતાજીને પગલે ચાલી લક્ષ્મીનો સદ્વ્યય કરી રહ્યા છે. તેઓ તત્ત્વતગઢના શ્રી સંઘમાં આગેવાન છે. સુગત્ર દાન, પૂજા, સામાયિક અને પ્રતિક્રમણાદિ ધાર્મિક કાર્યો નિરન્તર કરે છે. દેવગુરુ અને ધર્મ એ તત્ત્વત્રયી પ્રત્યે અવિહ્વ શ્રદ્ધાલુ છે. બેંગલોરમાં તેમની ટુકાન સુપ્રસિદ્ધ છે, અને બેંગલોરના શ્રી સંઘમાં પણ સ્થાવી પ્રતિષ્ઠા ધરાવે છે.

શેઠ દેવીચંદ્રજીને સરદારમલ, રૂપચન્દ, ચન્દનમલ, મોહનલાલ એ ચાર સુપુત્રો છે, અને ચંચાલાલ, શ્વેરચન્દ, ઉત્તમચન્દ એ ત્રણ સરદારમલના પુત્રો છે. બેટા પેલા પન્નાજી ધીરાજી ઓસવાલ અને જડાવબેન નામે પુત્રી છે. માઈ સરદારમલ અને મોહનલાલ ઊગતી વયના હોવા છતાં પોતાના વડિઓ પેટે ધાર્મિક સંસ્કારવાલા છે. આપણે આશા રાસ્ટ્રીએ કે શેઠ દેવીચંદ્રજી તથા તેમના ચારે સુપુત્રો પોતાના વડવાઓને પગલે ચાલો જૈન શાશનની પ્રભાવના વિશેષ કરે.

શેઠ શ્રી દેવીચંદ્રજીએ આ વર્તમાનકાલમાં અતિ ઉપયોગી પુસ્તક છપાવવામાં રૂપિયા ૩૨૫૧ ની મદદ કરી પોતાની જ્ઞાન ભક્તિ પદર્શિત કરી છે. તે બદલ તેમને ધન્યવાદ ધટે છે અને ઘીજા સદ્ગૃહસ્થોને તેમનું અનુકરણ કરી મઠેલી લક્ષ્મીનો સદ્વ્યય કરવા સૂચવીએ છીએ.

सूत्र अने ग्रन्थना प्रमाणयुक्त पर्वतिथिक्षयवृद्धिप्रश्नोत्तरविचार

प्रश्न १—जैनागममां तिथिनी उत्पत्ति कोनाथी मानेल छे अने तेनुं प्रमाण केटलुं ?

उत्तर—सूर्यप्रज्ञप्ति उपांगसूत्रटीका अने च्योतिष-करंडक पयन्नासूत्रनी अंदर तिथिनी उत्पत्ति चंद्रथी कहेल छे अने तेनुं प्रमाण ५९ घडी अने एक मुहूर्तना $\frac{3}{4}$ भाग जेटलुं ज उत्कृष्ट तिथिनुं प्रमाण कहेल छे, तेथी एक तिथि बे सूर्योदयने स्पर्शी शकती नथी एटलेज जैनो तिथिनी वृद्धि मानता नथी. जुओ सूर्यप्रज्ञप्तिटीका, पत्र १४९.

अहोरात्रस्य द्वाषष्टिभागप्रविभक्तस्य ये एकःषष्टिभागा-स्तावत्प्रमाणाः तिथिरिति, अथाहोरात्रस्त्रिंशन्मुहूर्त्तप्रमाणः सुप्रतीतः । तिथिस्तु किं मुहूर्त्तप्रमाणेति ? उच्यते, परिपूर्णा एकोनत्रिंशन्मुहूर्ता एकस्य च मुहूर्त्तस्य द्वात्रिंशत् द्वाषष्टिभागाः ।

अर्थ—एक अहोरात्रिना बासठ भाग करीए, तेमांथी एकसठ भाग जेटली तिथि होय छे अने अहोरात्र तो त्रीश मुहूर्त प्रमाण छे परंतु तिथिनुं प्रमाण केटलुं ? तिथिनुं प्रमाण संपूर्ण २९ मुहूर्त अने एक मुहूर्तना बासठीया बत्रीश भाग उपर जाणवा.

जुओ ज्यतिषकरंडक सूत्रनो पाठ पत्र ६२.

યાવન્મુહૂર્તપ્રમાણા તિથિસ્નાત્પ્રમાણા તાં પ્રતિપાદયન્તિ
 અરુણતીસં પુળા ઉ મુહૂતા સોમતો તિહી હોહ ॥ ભાગા ય
 ઉ વત્તોસં વાવદ્ધિક્ષણ છેણં ॥ ગાથા ૧૦૫ ॥ ટીકા—સોમતઃ
 ચન્દ્રમસ ઉપજાયતે તિથિઃ, સા ચ તત ઉપજાયમાના ઇકોન-
 ત્રિશત્ પરિપૂર્ણમુહૂર્તા ઇકસ્ય ચ મુહૂર્તસ્ય દ્વાષ્ટિકૃતેન છેદેન
 પ્રવિભક્તસ્ય સત્કા દ્વાત્રિશત્ ભાગાઃ તથાદિ—અહોરાત્રસ્ય
 દ્વાષ્ટિભાગીકૃતસ્ય સત્કા યે ઇકષ્ટિભાગાસ્તાવત્પ્રમાણા
 તિથિર્નિચ્યુક્તમ્ ॥

પ્રશ્ન ૧—ચંદ્રની ગતિથી તિથિ ઉત્પન્ન થાય છે. તે
 ઉત્પન્ન થતી તિથિ સંપૂર્ણ ૨૯ મુહૂર્ત અને ઇક મુહૂર્તના
 વાસઠીય ત્રીશ ભાગ જેટલીજ હોય છે, ઇટલુંજ સૂત્રમાં
 તિથિનું પ્રમાણ કહેલું છે તેથી તિથિની વૃદ્ધિ થઈ શકે નહિ.

પ્રશ્ન ૨—લૌકિક વેદાંગ જ્યોતિષમાં તિથિનું પ્રમાણ
 કેટલું ?

ઉત્તર—વેદાંગ જ્યોતિષમાં તિથિનું માપ ચંદ્રની ગતિ
 ઉપર આધાર રાખતું હોવાથી કોઈક વાર ચોપન ઘડીનું
 અને કોઈ વાર છાસઠ ઘડીનું હોય છે, તેથી તે તિથિ વે
 સૂર્યોદયને સ્પર્શી શકે છે તેથી લૌકિક પંચાંગમાં તિથિની
 વૃદ્ધિ આવે છે.

પ્રશ્ન ૩—જૈન સિદ્ધાન્ત પ્રમાણે તિથિનો ક્ષય આવે છે ?

ઉત્તર—સૂર્યપ્રજ્વલિ, જ્યોતિષકરંડક સૂત્રાનુસાર તિથિનું

प्रमाण अहोरात्र करतां थोडुं होवाथी बे महिने एक तिथिनो क्षय आवे छे. जुओ सूर्यप्रज्ञप्ति सूत्र टीका, पत्र २१७.

यत एकैस्मित् दिवसे एकैको द्वाषष्टिभागोऽमरात्र-
स्य सम्बन्धी प्राप्यते ततो द्वाषष्ट्या दिवसैरेकोऽवम(क्षय)
रात्रौ भवति, किमुक्तं भवति ?-दिवसे दिवसे अवमरात्र-
सत्कैकद्वाषष्टिभागवृद्ध्या द्वाषष्टितमो भागः सञ्जायमानो
द्वाषष्टितमदिवसे मूलत एव त्रिषष्टितमा तिथिः प्रवर्ततेइति
एवं च सति य एकषष्टितमोऽहोरात्रस्तस्मिन्नेकषष्टितमा
द्वाषष्टितमा च तिथिर्निधनमुपगतेति द्वाषष्टितमा तिथिलोके
पतितेति व्यवहियते ॥

भावार्थ--एकैक दिवसे एक एक बासठमो भाग क्षय
रात्रिसंबन्धी प्राप्त थाय छे, तेथी बासठ दिवसे एक क्षयरान्त्रि
थाय छे. कहेवानी मतलब ए छे के-दिवसे दिवसे क्षयरान्त्रि
संबन्धी एक एक बासठीया भागनी वृद्धिवडे बासठमो भाग
उत्पन्न थतां बासठमा दिवसे मूलथी ज त्रेसठमी तिथि
प्रवर्ते छे, ए प्रमाणे छते एकसठमो जे दिवस तेमां एकसठमी
अने बासठमी तिथिओ पूरी थाय तेथी बासठमी तिथि
लोकमां क्षय पामेली कहेवाय छे.

यतः उक्तं तत्रैव पत्रे एककंमि अहोरत्त दोवि तिही जत्थ
निहणमेज्जामु सोत्थ तिही परिहायइ ॥

अर्थ—कह्युं छे के—एक ज दिवसमां बन्ने तिथिओ पूरी थाय तो ते बीजी तिथि क्षय पामे छे.

प्रश्न ४—जैन सिद्धान्तानुसार ज्योतिषना गणित प्रमाणे पर्वतिथिनो पण क्षय आवे छे अने लौकिक पंचांगमां तो पर्वतिथिनी क्षय-वृद्धि बन्ने आवे छे ते मनाय के नहि ?

उत्तर—जैन सिद्धान्त प्रमाणे पर्वतिथिनो पण क्षय आवे छे अने लौकिक पंचांगमां तो क्षयवृद्धि बन्ने आवे छे, परंतु भगवतीसूत्रमां अष्टमी, चतुर्दशी, अमावास्या अने पूर्णिमाने प्रधान पर्वतिथिओ कहेली छे. जुओ भगवती सूत्रनो पाठ, श, २, उ. ५. पत्र १३४.

बहूहिं शीलव्ययगुणवेरमणपच्चक्राणपोसहोववासेहिं, चाउदसद्वृद्धिद्विपुण्णमासिणीसु पडिपुन्नं पोसहं सम्मं अणुपालेमाणे, टीका—‘बहूहिं’ इत्यादि शीलव्रतानि—अणुव्रतानि गुणा—गुणव्रतानि त्रिरमणानि—औचित्येन रागादि निवृत्तयः प्रत्याख्यानानि पौरुष्यादीनि पौषधं-पर्वदिनानुष्ठानं तत्रोपवासः—अवस्थानं पौषधोपवासः, पौषधं च यदा यथाविधं च ते कुर्वन्तो विहरन्ति तददर्शयन्नाह—‘चाउदसे’ त्यादि इहोद्दिष्टा—अमावस्या ‘पडिपुन्नं पोसहं’ति आहारादिभेदात् चतुर्विधमपि सर्वतः ॥

भावार्थ—तुंगिया नगरीने विषे ऋद्धिमान् घणा श्रावको बसे छे. तेओ अणुव्रत, गुणव्रत, उचिततावडे

रागादिकनो त्याग. पौरुषी आदि पञ्चखाण अने पर्वना दिवसे करवा योग्य अनुष्ठानवडे अष्टमी, चतुर्दशी अमावास्या अने पूर्णिमाना दिवसे सर्वथी आहार-शरीर सत्कार-ब्रह्मचर्य -अव्यापाररूप चारे प्रकारना पौषधनुं सम्यक् प्रकारे पालन करतां विचरे छे.' आ चारित्रतिथिओ कहेवाय छे. उपरोक्त तिथिओना दिवसे श्रावकोने पौषधव्रत करवानुं कहुं छे, अने साधुओ तो चारित्रवंत छे तेथी तप करवानुं कहुं छे. ए तिथिओना दिवसे तप न करे तो व्यवहारभाष्यमां प्रायश्चित्त कहेलुं छे. जुओ व्यवहारभाष्य टीकानो पाठ-

अष्टम्यां पाक्षिके चतुर्थं न करोति तदा मासलघु (पुरि-
मवृं) मासगुरु (एकाशनकं) चातुर्मासके सांवत्सरिके षष्ठ
अष्टमं न करोति तदा चातुर्मासलघु (आचाम्लं) चातुर्मास
गुरु (उपवासं) प्रायश्चित्तं ॥

अर्थ—आठम अने चौदशे उपवास न करे तो पुरिमुवृ
अने एकासणानुं प्रायश्चित्त आवे अने चउमासी तथा
संवच्छरीनो छट्ट अठ्ठम न करे तो चार लघुमास अने चार
गुरुमासनुं प्रायश्चित्त आवे. तपागच्छनी बृहत्समाचारीमां
पर्वतिथिनी क्षय के वृद्धि मानवानो स्पष्ट निषेध करेळ छे.
जुओ ते पाठ—

अष्टमी चाउद्दसी उद्दिष्टा पुर्णिमाइसु ॥ पञ्चतिहिसु
खयवृद्धि न हवइ इइ वयणा उ ॥ १ ॥

अर्थ—आठम, चौदश, अमावास्या अने पूर्णिमा आ पर्वतिथिओने विषे क्षय के वृद्धि थाय नहि.

पर्वतिथिनो क्षय आवे तो पूर्वनी अपर्वतिथिनो क्षय करवो. जुओ ते पाठ—

जइ पुव्वतिहिखओ तह कायव्वो पुव्वतिहिण् । एवमाग-
मवयणं कदियं तेव्वुक्कनाहेहिं ॥ १ ॥ बीया पंचमी अठ्ठीमी
एकारसी चाउद्दसी य ॥ तासं खओ पुव्वतिहिओ अमाव-
साए वि तेरस ॥ २ ॥

अर्थ—जो पंचांगमां पर्वतिथिनो क्षय होय तो तेना पूर्वनी अपर्वतिथिनो क्षय करवो एम त्रैलोक्यनाथ कथित आगम वचन छे. बीज, पांचम, आठम, चौदश ए तिथिओनो क्षय होय तो तेना पूर्वनी तिथिनो क्षय थाय अने अमावास्यानो क्षय होय तो तेरसनो क्षय करवो. बीजुं वाचकवर्य उमास्वाति महाराजनो प्रघोष क्षये पूर्वा तिथिः कार्या वृद्धौ कार्या तथोत्तरा पण क्षय वृद्धि मानवानो निषेध करे छे, उपरोक्त पाठो उपरथी एम सिद्ध थाय छे के-पर्वतिथिनी क्षय के वृद्धि मानी शकाय नहि.

प्रश्न ५—लौकिक पंचांगमां पर्व के पर्वानन्तर पर्व (चौदश पछी अमावास्या के पूर्णिमा आवे ते) तिथिनी क्षय के वृद्धि आवे तो कई तिथिने पर्वतिथि कहेवी अने मानवी ?

उत्तर—श्राद्धविधिग्रंथमां पर्व कृत्यना अधिकारमां
आचार्यश्रो रत्नशेखरसूरीश्वरजी महाराज वाचकवर्य

उमास्वाति महाराजना प्रचोषनो पाठ क्षये पूर्वा तिथिः कार्या वृद्धौ कार्या तथोत्तरा आपीने जणावे छे के-लौकिक पंचांगमां पर्वतिथिनो क्षय आवे तो तेनी पूर्वतिथिमां क्षय पामेळ पर्वतिथि स्थापीने तेनी आराधना करवी. जेमके पंचांगमां अष्टमीनो क्षय आवे तो औंदायिक सातमे आठम स्थापीने अष्टमीनी आराधना करवी अर्थात् सातमनो क्षय करो ते आराध्य तिथिने आठम कहेवी अने मानवी.

पंचांगमां पर्वतिथिनी वृद्धि आवे तो उत्तरा एटले बीजी तिथिने पर्वतिथि कहेवी अने आराधवी, जुओ कल्प-सूत्र समाचारी टीकानो पाठ.

यथा चतुर्दशीवृद्धौ प्रथमा चतुर्दशीमवगणय्य द्वितीयायां चतुर्दश्यां पाक्षिककृत्यं क्रियते ॥

कल्पसूत्र सुबोधिका टीका, पत्रांक २०६. अर्थ-पंचांगमां बे चतुर्दशी आवे तो पहेली चौदशनी अवगणना करीनेज बीजी चतुर्दशीए पाक्षिक कृत्य कराय छे. आ पाठमां टीकाकारे प्रथम चतुर्दशीने माटे अवगणय्य संबन्धकभूतकृतं मूकेळ छे ते खास अर्थसूचक छे. 'अवगणय्य' शब्दनो अर्थ शब्द-कोषमां 'अपमान-अवज्ञा-तिरस्कार-पराभव' अर्थ करेळ छे एटले प्रथम चतुर्दशीने चौदश न कहेवी, पण अपर्वतिथि तरीके बीजी तेरस कहेवी अने मानवी एम अर्थापत्तिन्यायथी सिद्ध थाय छे. जो टीप्पणानी पहेली चौदशने लोकोत्तर दृष्टिए चौदश कहेवाती होय तो टीकाकार महाराजा उपाध्याय श्री विनयविजयजी गणिवर्य प्रथम चतुर्दशीने माटे परित्यज्य के

ત્યક્ત્વા શબ્દ છોડીને અવગણય શબ્દ ન વાપરત. એ પ્રમાણે બીજી પર્વતિથિઓની વૃદ્ધિને માટે પણ સમજવું.

આ ઉપરથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે-મીંતીયા જૈન પંચાગોમાં આઠમના ક્ષયે સાતમનો ક્ષય અને ચૌદશની વૃદ્ધિએ બે તેરસ લખવામાં આવે છે તે સૂત્ર અને પરંપરાસિદ્ધ છે એમ સમજવું.

પ્રશ્ન ૬-શ્રાદ્ધવિધિ ગ્રંથમાં આપેલ વાચક ડમાસ્વાતિ મહારાજના પ્રઘોષના બન્ને ચરણ શું તેમના રચેલ છે ?

ઉત્તર-આ પ્રઘોષમાં કાર્યાપદ બે વાર આવે છે તેથી પ્રઘોષના બંને ચરણને એક જ કર્તાના માનીએ તો પુનરુક્તિ દોષ આવે છે. ડમાસ્વાતિ મહારાજે તત્ત્વાર્થ સૂત્રની રચના કરી છે તેમાં કોઈ સૂત્રની અંદર પુનરુક્તિ દોષ દેખાતો નથી અને આવા સામાન્ય બે ચરણમાં પુનરુક્તિ દોષ મૂકે એ વાત અસંભવિત લાગે છે, તેથી અમારું એમ માનવું છે કે-ક્ષયે પૂર્વા તિથિઃ કાર્યા આ પ્રથમ ચરણ તો ડમાસ્વાતિ મહારાજનું જ રચેલ છે; બીજા ચરણને માટે સંશય છે તે ચરણ સૈદ્ધાન્તિક ટિપ્પણના અભાવે પાછલથી લૌકિક પંચાંગમાં આવતી વૃદ્ધિ તિથિની વ્યવસ્થા માટે પૂર્વાચાર્યે રચેલું લાગે છે. આ પ્રઘોષ પૂર્વપરંપરાથી આવેલ હોઈને પૂર્વાચાર્યોએ માનેલ છે અને અમે પણ માનીએ છીએ.

પ્રશ્ન ૭-સૈદ્ધાન્તિક ટિપ્પણનો અભાવ કયારથી થયેલ માનો છે ?

उत्तर—उमास्वाति महाराजना समयमां तो जैन टिप्पण होवुं ज जोईए, केमके तेओ पूर्वधर हता, तेमने माटे ग्रथान्तरमां वाचकाः पूर्वविदः विशेषण आपेल छे तेमना शिष्य श्यामाचार्य महाराजे प्रज्ञापनासूत्रनी रचना करेल छे अने दश पूर्वधरनुं रचेल होय तेज सूत्ररुपे मनाय छे, तो दश पूर्वधरना समयमां सैद्धान्तिक टिप्पण न होय ए वात मानी शकाय एवी नथी. १४मी सदीमां थएल जिनप्रभसूरिजीना पहेलाथी ज सैद्धान्तिक टिप्पणनो अभाव थयो होय एम अमारु मानवुं छे.

प्रश्न ८—लौकिक पंचांगमां चतुर्दशी पर्वानन्तर अमावास्या के पूर्णिमानो क्षय आवे तो ते पर्वनी आराधना केवी रीते करवी ?

पूर्णिमा के अमावास्याना क्षयमां तेरशनी क्षय

उत्तर—लौकिक पंचांगमां अमावास्या के पूर्णिमाना पर्व-तिथिनो क्षय आवे तो क्षये पूर्वा तिथिः कार्या ए प्रबोधने अनुसारे पंचांगनी त्रयोदशीए लोकोत्तर औदधिक चतुर्दशी स्थापीने पाक्षिक कृत्य करवुं अने लौकिक चतुर्दशीए क्षय पामेल अमावास्या के पूर्णिमाने स्थापीने ते पर्वनी आराधना करवी. हीरप्रश्न ग्रंथ पण उपरोक्त कथननुं समर्थन करे छे. जुओ हीरप्रश्न पत्रांक ३२

पंचमी तिथिस्तुटिता भवति तदा तत्तपः कस्यां तिथौ क्रियते, पूर्णिमायां च त्रुटितायां कुत्र इति प्रश्न अत्रोत्तरं

पंचमी तिथिस्त्रुटिता भवति तदा तत्तपः पूर्वस्यां तिथौ क्रियते पूर्णिमायां च त्रुटितायां त्रयोदशीचतुर्दशयोः क्रियते, त्रयोदश्यां विस्मृतौ तु प्रतिपद्यपीति ॥

अर्थ—ज्यारे पंचमीनो क्षय होय त्यारे ते पंचमी तिथिनो तप लौकिक पंचांगनी कई तिथिए अने पूर्णिमानो क्षय होय त्यारे ते तप कई तिथिए करवो ? एनो उत्तर आपे छे—टिप्पणमां पंचमीनो क्षय होय त्यारे ते पंचमीनो तप पहैलानी तिथि चोथना दिवसे करवो, अने पूर्णिमानो तप तेरस चौदशे करवो, अहिं खास आचार्य श्रीए सप्तमी विभक्तिनुं द्विवचन वापर्युं छे ए अर्थ सूचक छे, एटले टिप्पणानी त्रयोदशीए औदयिक चतुर्दशी स्थापीने पाक्षिक कृत्य करवुं अने चतुर्दशीए पूर्णिमा स्थापीने ते तपनी आराधना करवी एथी पूर्णिमाना क्षयमां बे तिथि फेरवानुं सूचवे छे एटले पंचांगनी पूर्णिमा अने अमावास्याना क्षयमां तेरशनो क्षय करवो ए प्रमाणे तेरशे करवानुं भूली गया होय तो पडवानो दिवसे पण पूर्णिमानो तप करवो. आ 'अपि' शब्दनो अर्थ छे. जेम पांचमना क्षये ते तप चोथे करी शकय छे, केमके चोथ अपर्वतिथि छे परन्तु पूर्णिमाना क्षये ते तप चौदशे करी, शकातो नथी, केमके भगवतीसूत्रमां चौदश अने पूर्णिमाने प्रधान पर्वतिथि मानेळ तेथी ए बन्ने पर्वनी आराधना जुदी ज करवी जोइए, क्षयमां भेगी थई शके नहि. जो पूर्णिमाना क्षये ते तप तेरश के प्रतिपदाए ज करवानो होय

तो उत्तरमां आचार्यश्रीने एटलुं ज कहेवानी जरुर हती के-
पूर्णमानो क्षय होय तो ते तप तेरशे करवो अने तेरशे
भूली गया होय तो एकमना दिवसे पण करवो, परंतु
त्रयोदशीचतुर्दशयोः एम सप्तमी विभक्तिनुं द्विवचन वापरवानी
जरुर नहोती, छतां द्विवचन मूकयुं छे ए खास अर्थसूचक
छे, पूर्णिमानी आराधना चतुर्दशीनी पछी ज होय पण पहेलां
होई शके नहि, तेथी ज तेरशनो क्षय करवो पडे छे ए
हीरप्रश्नना पाटनो फलितार्थ छे.

प्रश्न ९-लौकिक पंचांगमां अमावास्या के पूर्णिमानी
वृद्धि होय त्यारे ते पर्वानन्तर पर्वतिथिनी आराधना केवी
रीते करवी ?

पूर्णमा के अमावास्यानी वृद्धिए तेरशनी वृद्धि.

उत्तर—लौकिक पंचांगमां अमावास्या के पूर्णिमानी
वृद्धि आवे त्यारे परंपराहठ उमास्वाति महाराजना वृद्धौ कार्या
तथोत्तरा ' आ प्रघोषने अनुसार बीजी पूर्णिमा आराधवा
माटे अने सान्तर दोष टाळवा माटे परंपरा आगमने अनु-
सार अमावास्या के पूर्णिमानी वृद्धिए अपर्वरुप तेरशनी
वृद्धि करवामां आवे छे.

शंका पूर्णिमानी वृद्धिए तेरशनी वृद्धि करवाथी पाक्षिक
कृत्य पंचांगनी प्रथम पूर्णिमाए करवुं पडे अने तेम करवाथी
औदयिक चतुर्दशीनो नियम रहेतो नथी तेथी श्राद्धविधिकारे
आपेळ गाथाने अनुसारे आह्नाभंगनो दोष लागे तेनुं केम ?

સમાધાન—આરાધનામાં ઔદાયિક તિથિ લેવી તેમાં કોઈ પળ જાતનો મતભેદ નથી. શ્રાદ્ધવિધિમાં કહ્યું છે કે—

“પ્રાતઃપ્રત્યાખ્યાનવેલાયાં યા તિથિઃ સ્યાત્ સા પ્રમાણા”

પ્રત્યાખ્યાનના આરંભ વચ્ચે તથી ઇટલે સૂર્યોદયથી તિથિની શરૂઆત જળાવે છે. પર્વતિથિનો આરંભ જેમ સૂર્યોદયથી થાય તેમ તે તિથિની સમાપ્તિ પળ બીજા સૂર્યોદયથી અન્ય તિથિની શરૂઆત થાય ત્યારે જ થાય ઇટલે શ્રાદ્ધવિધિમાં પ્રતિપાદિત સૂર્યોદયનો ઉત્સર્ગ માર્ગ તે તિથિમાં લાગુ પડે છે કે જે તિથિની અન્ય સૂર્યોદય વચ્ચે સમાપ્તિ હોય, પરંતુ પર્વ કે પર્વાનન્તર તિથિની પંચાંગમાં ક્ષય કે વૃદ્ધિ હોય ત્યારે સૂર્યોદયનો ઉત્સર્ગ માર્ગ અપવાદનો વિષય બને છે. હીરપ્રશ્નમાં પૂર્ણિમાની વૃદ્ધિ વીજી ઔદાયિક તિથિ લેવાનું કહ્યું છે તે લૌકિક ઉદયવાળી છે, પળ લોકોત્તર ઉદયવાળી નથી તો પળ આરાધનાની અપેક્ષા લોકોત્તર ઉદયવાળી માનીને તેની આરાધના કરી ઇટલે. ચતુર્દશી અને પૂર્ણિમા ઇ બન્ને પ્રધાન પર્વતિથિ છે તેથી તેની આરાધના અનન્તર જ થાય પળ સ્નાન્તર થઈ શકે નહિ. તે માટે જુઓ સેનપ્રશ્ન અને આચારમય સમાચારીનો પાઠ પત્ર ૩.

ચતુષ્પવ્યાં કૃતસમ્પૂર્ણચતુર્વિધપૌષધઃ પૂર્વોક્તાનુષ્ઠાનપરો માસચતુષ્ટયં યાવત્ પૌષધપ્રતિમાં કરોતિ દ્વિતીયોપવાસશક્ત્ય ભાવે તુ આચામ્લં નિર્વિકૃતિકં વા કરોતિ ॥

અર્થ—અષ્ટમી, ચતુર્દશી, અમાવાસ્યા, પૂર્ણિમારૂપ ચારપર્વ ઇ ચતુષ્પર્વામાં ચારે પ્રકારનો સંપૂર્ણ પૌષધ

करनार छतो पहेली त्रण प्रतिमावहननी क्रियामां तत्पर एवो
श्रावक चार महिना सुधी पौषध प्रतिमा करे, पाक्षिकनो उप-
वास कर्या पछी बीजे दिवसे अमावास्या के पूर्णिमाए उप-
वास करवानी शक्ति न होय तो आयंबिल के नीवी करे.

बीजो पाठ, सेनप्रश्न, पत्रांक १०५—

प्रतिमाधरश्रावकः श्राविका वा चतुर्थी प्रतिमात आरभ्य
चतुष्पर्वी पौषधं करोति तदा पाक्षिकपूर्णिमा षष्ठकरणाभावे
पाक्षिकपौषधं विधायोपवासं करोति पूर्णिमायां चैकाशनं
कृत्वा पौषधं करोति तत्शुद्ध्यति न वा इति प्रश्नोऽत्रोत्तर
प्रतिमाधरः श्रावकः श्राविका वा चतुर्थीप्रतिमात आरभ्य
चतुष्पर्वी पौषधं करोति तदा मुख्यवृत्त्या पाक्षिकपूर्णिमयो-
श्चतुर्विधाहारषष्ठ एव कृतो युज्यते, कदाचिच्च यदि सर्वथा
शक्तिर्न भवति तदा पूर्णिमायां आचाम्लं निर्विकृतिकं वा
क्रियते एवंविधाक्षराणि समाचारीग्रन्थे सन्ति परमेकाशनं
शास्त्रं दृष्टं नास्तीति ॥

अर्थ—प्रतिमाधारी श्रावक के श्राविका चौथी प्रतिमाथी
चारपर्वी पौषध करे तो परखी अने पूर्णिमानो छट्ट न थइ
शके तो परखीनो पौषध करीने उपवास करे अने पूर्णिमाना
दिवसे एकासणु करीने पौषध करे तो शुद्ध धाय के केम ?
उत्तर—प्रतिमाधारी श्रावक के श्राविका चौथी प्रतिमाथी चार
पर्वना पौषध करे तो मुख्यवृत्तिए परखी अने पूर्णिमानो
षडविहार छट्ट ज करवो जोइए. जो कदि सर्वथा शक्ति न

હોય તો પરૂલીના ઉપવાસ ઉપર પૂર્ણિમા (કે અમાવાસ્યા)
 એ આયંબિલ અથવા નીવી કરે એવા અક્ષર સમાચારી
 ગ્રંથમાં છે, પણ એકાસણું કરવાનું શાસ્ત્રમાં દીઠું નથી.
 અર્થ સાથે ઉપર આપેલ સમાચારીગ્રંથનો પાઠ અને સેન-
 પ્રશ્નના પાઠ ઉપરથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે-ચતુર્દશી અને
 અમાવાસ્યા. કે પૂર્ણિમાની આરાધના ચતુર્દશીની અનન્તર
 જ થવી જોઈએ. જ્યોતિષના નિયમ મુજબ ચતુર્દશી પછી
 અનન્તર અમાવાસ્ય કે પૂર્ણિમાની આરાધનાનું અનન્તરપણું
 સિદ્ધ થાય છે. આચાર્ય શ્રી વિજયસેનસૂરીશ્વરજી મહારાજ
 ચતુર્દશી અને પૂર્ણિમાની આરાધનાનું અનન્તરપણું કાયમ
 રાખવા માટે પ્રશ્નના ઉત્તરમાં સમાચારી ગ્રંથનો પાઠ આપીને
 હટ્ટ તપ કરવાની શક્તિના અભાવે પાક્ષિકનો ઉપવાસ કરી
 પૌષધ કરવાનું જણાવે છે. એ બંને પર્વની અનન્તર
 આરાધના માટે શક્તિના અભાવે શાસ્ત્રકારોએ તપનો ફેર-
 ફાર કર્યો, પણ આરાધનાના દિવસનો ફેરફાર કર્યો નથી
 એ સ્વાસ ધ્યાનમાં રાખવા જેવું છે તેથી સમાચારીના પાઠને
 અનુસારે લૌકિક પંચાંગમાં બે અમાવાસ્યા કે બે પૂર્ણિમા આવે
 ત્યારે ચતુર્દશી અને અમાવાસ્યા કે પૂર્ણિમાની અનન્તર
 આરાધના કાયમ રાખવા માટે પૂર્વાચાર્યોએ પંચાંગની ઔદ-
 યિક ચતુર્દશીને બીજી તેરશરૂપ ગણી પંચાંગની પ્રથમ પૂર્ણિ-
 માના દિવસે લોકોત્તર ઔદયિક ચતુર્દશી સ્થાપીને પાક્ષિક

कृत्य करवानु अने तेना बीजे दिवसे अमावास्या के पूर्णि-
मानी आराधना करवानुं जणावे छे तेथी ज अमावास्या
के पूर्णिमानी वृद्धिए बे तेरश करवामां आवे छे जो
अमावास्या के पूर्णिमानी वृद्धिमां पंचांगनी औदयिक
चतुर्दशीए पाक्षिकनी आराधना करीए अने बीजो अमा-
वास्या के पूर्णिमाए ते अमावास्या के पूर्णिमा पर्वतिथिनो
आराधना करवामां आवे तो चतुर्दशी अने अमावास्या
के पूर्णिमा प्रधानपर्वतिथिनी आराधनानुं अनंतरपणु
रहेतुं नथी. पर्वतिथिनी वृद्धि मानवाथी उत्सूत्रपणानो दोष
तेमज बे पर्व कहीने एक पर्वनी आराधना करवाथी
यथावादीपणु पण रहेतुं नथी; एटला माटेज अमावास्या
के पूर्णिमानी वृद्धिमां पंचांगनी औदयिक चतुर्दशीने बीजो
तेरशरुप गणी प्रथम अमावास्या के पूर्णिमाना दिवसे लोकोत्तर
औदयिक चतुर्दशी स्थापीने पाक्षिक कृत्य करवामां आवे छे.

प्र० १०—पर्वतिथिनो क्षय माननार आराधना
पर्वतिथिनी करे के अपर्वनी

उ०—पर्वतिथिनो क्षय माननार आराधना नियमा
अपर्वनोज करे छे, पण पर्वनी नहि, शास्त्रमां आराधना
पर्वनी कहेल छे अपर्वनी नहीं जैनतरो पण आराधनामां
पर्वतिथिनी क्षय के वृद्धि मानता नथी गोकल आठमको क्षय
होय तो सातमना दिवसे गोकलआठम मानशे नोमना
दिवसे नहीं. उमास्वातिनो प्रर्वाष पण पर्वतिथिनी क्षय के

वृद्धि मानवानो निषेध करे छे. जो आराधनामां क्षय के वृद्धि मानवानी होय तो प्रघोषनी जरूर ज रहेती नथी. क्षय होय त्यारे आराधना न करे अने वृद्धि होय त्यारे बे दिवस आराधे, क्षय मानीने आराधना करवी ए तो पोतानी माता ने वंध्या कहेवा जेवुं छे.

प्रश्न ११ — सांवत्सरिक पर्वनी आराधना क्यारे करवी ?

उत्तर—कल्पसूत्रनी समाचारीमां स्पष्ट कह्युं छे के—

तेणं कालेणं तेणं समएणं समणे भगवं महावीरे वासाणं सवीसइराए मासे विइक्कंते वासावासं पज्जोसवेइ तहाणं अम्हे वि वासाणं सवीसइराए मासे विइक्कंते वासावासं पज्जोसवेमो, अंतरावियसे कप्पइ, नो से कप्पइ तं रयणिं उवाइणा वित्तए ॥

अर्थ—ते काले ते समये वर्षाऋतुनो एक मास ने बीस रात्रि व्यतीत थये छते श्रमण भगवान् महावीर प्रभुए वर्षावास कर्यो एटले सांवत्सरिक पर्व कु तेथी अमे पण वर्षाऋतुनो एक मास ने बीस रात्रि वित्ती गये छते वर्षावास करीए छीए, अने कारण होय तो ते पहेलां प., वर्षावास एटले पर्युषणा पर्व थइ शके छे पण ते पंचमीनी रात्रिनु अतिक्रमण करवुं कल्पे नहीं.

प्रथम सैद्धान्तिक टिप्पण हतु त्यारे श्रावण वद १ थी भादरवा सुद पंचमीए पचाश दिवस पूरा थता हता हाल सैद्धान्तिक टिप्पण विच्छेद गयुं छे अने लौकिक पंचांगमां

अवारनवार तिथिनी क्षय के वृद्धि आव्या करे छे तेथी आपणे कालिकसूरिजीनी परंपराथी भादरवा सुदि ४ ना दिवसे ४९ दिवस थया होय तो पण पचाश दिवस पूरा थयेला मानीने ते दिवसे सांवत्सारिक पर्व करीए छीए.

प्र० १२ लौकिक पंचांगमां भादरवा सुदी पंचमीना क्षय होय तो सांवत्सरिक पर्वनी आराधना क्यारे करवी.

उ०—लौकिक पंचांगमां भाद्रपद शुक्ल पंचमीनो क्षय होय तो तपागच्छनी सामाचारी प्रमाणे चोथनो क्षय करवो जोइए पण लोगविरुद्धचाओ ए वाक्यने ध्यानमां राखीने त्रोज चोथ भेगा गणीने संवत्सरीनी आराधना करवी.

शंका—कालिकसूरिथी भाद्रपदशुक्ल चोथ वार्षिक पर्व गणाय छे तो तेनो क्षय केम थाय ?

समाधान—तिथि बे प्रकारे होय छे एक कालतिथी अने बीजी कार्यतिथि, जे तिथि त्रणे कालमां नियत होय ते काल तिथि कहेवाय छे अने जे तिथि तीर्थ करोना जन्म-दीक्षा केवलज्ञान के निर्वाणने आश्रिने प्रवतेल होय ते कार्य तिथि कहेवाय छे, बीज-पांचम-आठम विगेरे बार पर्व तिथिओ काल तिथिओ कहेवाय छे अने आ तिथिओ पंद्र कमभूमिमां नियत छे तेथी गीतार्थ आचार्यो बार पर्वतिथिनी क्षय के वृद्धिमां तेना पूर्वनी अपर्व तिथिनी क्षय के वृद्धि करे छे, पण कल्याणक के बीजा पर्वोना क्षयमां तेनी पूर्वनी तिथिनो क्षय मानता नथी. संवत्सरिने

ચોથ એ કાલિકસૂરિથી કાર્યતિથિ ગણાય છે કેમકે તે દિવસે પવમીનું કાર્ય કર્યું છે પણ કાલતિથિ કહેવાય નહિ, નિશીથચૂર્ણિની રચના કાલિકસૂરિથી ૧૦૦ વર્ષ બાદ મહત્તર જિનદાસગણિએ કરેલ છે તેમાં સ્પષ્ટ રીતે ભાદરવા સુદી ૪ ને અપવ તરાકે સંબોધેલ છે તેથી તેનો ક્ષય થઈ શકે અને નિશીથચૂર્ણિમાં પણ ચોથને કારણીયા પવું વિશેષણ આપેલ છે.

શંકા—કેટલાકો એમ કહે છે કે ઔદયિક ચોથ મુકોને તેની પૂર્વની તિથિમાં સંવત્સરીપર્વની આરાધના કેમ થાય ?

સમાધાન—શાસ્ત્રાનુસાર સાંવત્સરિક પર્વની તિથિ તો ભાદરવા સુદ પાંચમ છે ચોથ તો કારણિક છે, “ અંતરાવિ ક્ષપ્પઈ ” કલ્પસૂત્રના નવમા વ્યાખ્યાનની સમાચરીના ઉપરના પાઠને અનુસારે સંવત્સરિ ફરે ત્યારે હૃદયતિથિનો નિયમ રહેતોજ નથી ફક્ત કાલિકસૂરિમહારાજે પાંચમથી એક દિવસ પહેલા સાંવત્સરિક પર્વની આરાધના કરી, એ રીતે કરીએ તોજ કાલિકસૂરિમહારાજની આચરણા પ્રમાણે સાંવત્સરિક પર્વની આરાધના કરી ગણાય જેઓ પાંચમના ક્ષય કે વૃદ્ધિમાં ઔદયિકતિથિને પકડીને સંવત્સરિની આરાધના કરે છે.

તેઓના મતે સૂત્ર આજ્ઞા અને કાલિકસૂરિની પરંપરાનો સ્પષ્ટ ભંગ થાય છે.

प्रश्न—१३ चंडाशु चंडु पंचांगमां भाद्रवा सुदि पांचम बे होय तो सांवत्सरिक पर्व कई तिथिए करवुं ?

उत्तर—राजशेखरसूरीश्वरजी महाराजे वि. सं. १४०५मां चतुर्विंशति प्रबंध रचेलो छे, तेमां शालिवाहन राजाना प्रबंधमां स्पष्ट जणाव्युं छे के—

कालिकाचार्यपाश्चे पर्युषणामेकेनाह्ना अर्वागू आनायतत् स सातवाहनस्ततोऽन्यः ॥ चतुर्विंशतिप्रबंध पत्र ७०.

अर्थ—शालिवाहन राजाए कालिकाचार्यनी पासे एक दिवस पहेला पर्युषण पर्व अणाव्युं एदले कराव्युं. आ पाठ उपरथी पंचमीथी एक दिवस पहेला पर्युषण पर्व करवानुं सिद्ध थाय छे, पंचमीनी वृद्धिमां जो पंचांगनी औदायिक चोथना दिवसे सांवत्सरिक पर्व करवामां आवे तो विना कारणे आराध्य पंचमीथी बे दिवस पहेलां संवच्छरी पर्व थाय. तेम करवाथी सूत्रभाज्ञा अने कालिकसूरीनी परंपरानो स्पष्ट भंग थाय छे,

प्रश्न १४—श्राद्धविधिकारना कथन प्रमाणे सुर्योदय वखते जे तिथि होय तेज प्रमाणभूत गणाय, तो पछी पर्वतिथिना क्षयमां औदायिक तिथि केवी रीते लेवी ?

उत्तर—पंचांगमां पर्वतिथिनो क्षय होय पण आराधनामां पर्वतिथिनो क्षय मनातो नथी तेमज श्राद्धविधिमां अनौदायिक तिथि मानवानो पण निषेध करेळ छे. जुओ श्राद्धविधि, पत्रांक १५२—

ઉદયમિ જા તિહી સા પમાણમિઅરહ કીરમાણીણ ॥
 આણામંગળવત્થામિચ્છત્તવિરાહણં પાવે ॥ ૧ ॥ પારાશર-
 સ્મૃત્યાદાવપિ-આદિત્યોદયવેલાયાં, યા સ્તોકાપિ તિથિર્ભવેત્
 સા સંપૂર્ણતિ મન્તવ્યા પ્રભૂતા નોદયં વિના ॥ ૧ ॥

અર્થ—સૂર્યોદય વચ્ચે જે તિથિ હોય તેજ પ્રમાણ કરવી જોઈએ. ઉદય વિનાની બીજી તિથિ પ્રમાણ કરે તો આજ્ઞામંગ, અનવસ્થા મિથ્યાત્વ અને વિરાધનાનું પાપ લાગે. આ કારણથીજ પૂર્વોચાર્યો ઇમાસ્વાતિ મહારાજના પ્રવોષને અનુસારે ક્ષય પામેલ પર્વતિથિને પૂર્વની તિથિમાં ઔદયિક પર્વતિથિ સ્થાપીને આરાધના કરે છે તેથી આજ્ઞા મંગ કે મિથ્યાત્વનો દોષ લાગતો નથી એટલા માટેજ પર્વતિથિના ક્ષયે અપર્વતિથિનો ક્ષય મનાય છે તેમજ પૂર્ણિમાની વૃદ્ધિમાં ચૌદશપુનમની જોડે આરાધના કરવા માટે પંચાંગની પ્રથમ પૂર્ણિમાએ ઔદયિક ચતુર્દશી સ્થાપીને તેરશની વૃદ્ધિ માનવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન ૧૫—પર્વતિથિનો ક્ષય માનનાર આરાધના પર્વની કરે કે અપર્વની ?

ઉત્તર—નવા પંથવાળા પોતાના પંચાંગમાં પર્વતિથિના ક્ષયે અપર્વ અને પર્વ બન્ને તિથિ સાથે લખે છે અને તે પ્રમાણે માને છે. શ્રાદ્ધાવિધિમાં કહ્યું છે કે—

ચાઉમ્માસિઅચરિસે પચ્ચિઅપંચટ્ટમીસુનાયવ્વા ॥ તાઓ
 તિહિઓ જાસિ, ઉદેહ્ સૂરો ન અણ્ણાઓ ॥ ૧ ॥ પૂઆ પચ્ચ-

खाणं पडिकमणं तहय निअमगहणं च ॥ जीए उदेइ सूरु, तीइ तिहीए उ कायव्वं ॥ २ ॥

अर्थ—चातुर्मासिक, सांवत्सरिक, पाक्षिक पंचमी, अष्टमीने माटे ते तिथिओ लेवी के जेमां सूर्य उदय पामे; बीजी अनौदयिक तिथिओ न लेवी. जे तिथिमां सूर्य उदय पामे ते तिथिने विषे पूजा, पचचक्खाण, प्रतिक्रमण अने नियम ग्रहण करवा. आ उपरथी एम सिद्ध धाय छे के पर्वतिथिनी आराधनामां अनौदयिक तिथि लेवाती नथी तेथी नवा पंथवाळा पर्वतिथिनो क्षय मानीने अपर्वतिथिनीज आराधना करे छे. पर्वतिथिनो क्षय कायम राखीने ते पर्वनी आराधना करवी. आ मान्यता वेदिक धर्मवालानी छे जैनीनी नथी.

प्रश्न १६—पूर्णिमाना क्षये चौदश-पूनम भेगी मान नारा पाक्षिक प्रतिक्रमण क्यारे करे ?

उत्तर—नवा पंथवाळा पूर्णिमाना क्षये चौदश-पुनम भेगी माने छे तेथी पाक्षिक प्रतिक्रमण तेमणे सवारमां ज करवुं जोईए केमके टिप्पणामां चौदशनो भाग सवारमां ज होय छे. बपोरना तो पूर्णिमा शरु थई जाय छे, तेथी सांजना पाक्षिक प्रतिक्रमण थई शके नहि केमके पाक्षिक प्रतिक्रमण चौदशनुं छे; पूनमनुं नथी छतां सांजना करे तो ते पाक्षिय प्रतिक्रमण पूनमनुं ज कहेवाय पण चौदशनुं नहि, तेमनी आ मान्यता पण शास्त्रविरुद्ध छे.

प्रश्न १७—नवापंथवाळा सैद्धान्तिक टिप्पणना अभावे

લૌકિક પંચાંગ પ્રમાણે પર્વતિથિની વૃદ્ધિ માને છે તે સત્ય છે ?

ઉત્તર—લૌકિક પંચાંગ પ્રમાણે પર્વતિથિની વૃદ્ધિ માનવાથી આગમની સાથે સ્પષ્ટ વિરોધ આવે છે. સૂર્ય-પ્રજ્ઞાપ્તિ, ચંદ્રપ્રજ્ઞાપ્તિ અને જ્યોતિષકરંડક સૂત્રના પાઠ પ્રમાણે તિથિનીજ વૃદ્ધિ થતી નથી તો પછી પર્વતિથિની વૃદ્ધિ કેમ મનાય ? વળી સત્ય તો તે જ કહેવાય કે—જે જિનેશ્વરે કહ્યું હોય. જુઓ ભગવતીસૂત્રનો પાઠ પત્રાક ૫૪, શ. ૧, ડ. ૩

સે નૂળં મંતે ! તમેવ સચ્ચં ણીસંકં જં જિણેહિં પવેહ્યં ।
હંતા ગૌતમ ! તમેવ સચ્ચં ણીસંકં જં જિણેહિં પવેદિતં ॥

અર્થ—જિનેશ્વરે જે કહ્યું છે તેજ સત્ય અને નિઃશંક છે ? હા, હે ગૌતમ ! જિનેશ્વરે જે પ્રકૃત્યું છે તેજ સત્ય અને નિઃશંક છે. અભયદેવસૂરિ મહારાજ ભગવતીસૂત્રની ટીકામાં પણ એમજ કહે છે કે—જેમનો મત આગમા નુસારી હોય તેજ સત્ય માનવું; બીજાની ઉપેક્ષા કરવી ઘટલે છોડી દેવું. જુઓ ટીકાનો પાઠ

યદેવ મતમાગમાનુપાતિ તદેવ સત્યમિતિ મન્તવ્યમિત-
રત્પુનરુપેક્ષણીયમ્ ॥

મ. સૂ. શ. ૧, ડ. ૩, પત્રાક ૬૨ ટીકા. આ ઉપરથી પર્વ-તિથિની લૌકિક પંચાંગ પ્રમાણે વૃદ્ધિ માનવી તે અસત્ય છે.

પ્રશ્ન ૧૮—તિથિચર્ચાના સામાન્ય વિષયને વિદ્વાન્ સાધુઓ આટલું મોટું રૂપ કેમ આપે છે ?

उत्तर—आ चर्चा पर्वतिथिना क्षय वृद्धि विषयक छे. पर्वतिथिनी साची आराधना आत्मकल्याणनो अनुपम मार्ग होवाथी विद्वान् साधुओने ते महत्वनो विषय लागे छे. ते माटे जुओ श्रा विधिमां आपेल आगमनो पाठ, पत्रांक १५३-

भयवं बीअपमुहासु पंचसु तिहीसु विहिअं धम्माणुट्टाणं किं फलं होइ ? प्रश्न. उत्तर—गोयमा ! बहुफलं होइ । जम्हा एआसु तिहीसु पाएणं जीवो परभवाउअं समज्जिणइ, तम्हा तवो विहाणाइ धम्माणुट्टाणं कायव्वं, जम्हा सुहाउअं समज्जिणइत्ति ।” आयुषि बंधे तु दृढधर्मांराधनेऽपि बद्धायुर्न टलति ॥

अथ—हे भगवान् ! बीज प्रमुख पांच तिथिने विषे करेल धर्मानुष्ठाननुं शुं फल थाय ? उत्तर—हे गौतम ! घणुं फल थाय, कारण के आ तिथिओने विषे प्रायः घणुं करीने जीव परभवनुं आयुष्य बांधे छे, तेथी तपोविधानादि धर्मानुष्ठान अवश्य करवुं जेथी शुभ आयुष्य बंधाय. अशुभ आयुष्य बंधाया पछी मजबूत रोते धर्मनी आराधना करे तो पण बांधेळ आयुष्य न्रुटतुं नथी. उपर आपेल भगवती-सूत्रना पाठ उपरथी वांचकवर्गने समजाशे के पर्वतिथिनी चर्चा केटलो महत्वनो विषय छे.

प्रश्न १९—जेने माटे आगममां बिधि के प्रतिषेध न होय अने जे परंपरा कई सदीओथी चालती होय ते परंपराने गीतार्थो पोतानी मतिकल्पनाथी दूषित करे ?

उत्तर—जे परंपरा कई सदीओथी चाळती होय अने जेने माटे आगममां विधि के निषेध न जणातो होय तेवी परंपराने पण गीताथ, पोतानी मतिकल्पनाथी दूषित ठरावीने तोडे नहि. तेने माटे जुओ श्री शान्तिसूरीश्वरजीकृत धर्म-रत्न प्रकरणनो पाठ, पत्रांक २६४.

जं च न मुक्ते विहितं न य पडिसिद्धं जणमि चिररूढं॥
समइ विगप्पियदोसा, तं पि न दूंसंति गीयत्था ॥ ९९ ॥
टीका—इह च शब्दः पुनरर्थ इति यत् पुनरर्थजातमनुष्ठानं
वा नैव सूत्रे-सिद्धान्ते विहितं करणीयत्वेनोक्तं चैत्यवंदना-
वश्यक्यादिवत् न च प्रतिषिद्धं प्राणातिपातादिवत्, अथ च
जने-लोके चिररूढमज्ञातादिभावं स्वमतिविकल्पितदोषात्-
स्वाभिप्रायसंकल्पितदूषणात् तदपि, आस्तामागमोक्तं न
दुषयन्ति-न युक्तं एतदिति परस्य नोपदिशन्ति संसारवृद्धि-
भीरवो गीतार्था-विदितागमतत्त्वाः, यतस्ते एवं श्रीभगव-
त्युक्तं पर्यालोचयन्ति-तथाहि-“जेणं मदुया ! अट्टं वा हेउं वा
पसिणं वा वागरणं वा अन्नायं वा अदिट्टं वा अस्सुयं वा
अपरिन्नायं वा, बहुजणमज्झे आघवेइ पन्नवेइ परूवेइ दंसेइ
निदंसेइ उवदंसेइ, से णं अरहंताणं, आसायणाए वट्टइ, अर-
हंतपन्नत्तस्स धम्मस्स आसायणाए वट्टइ, केवलीणं आसाय-
णाए वट्टइ केवलीपन्नत्तस्स धम्मस्स आसायणाए वट्टइ ॥

भगवती श० १८, उ० ५, सूत्र ६३५

अर्थ—जे बाबत के अनुष्ठान सिद्धान्तमां विहित एटले चैत्यवंदन अने आवश्यक विगोरेनी माफक कर्त्तव्य रूपे पण नहि कहेल होय, अने प्राणातिपातादिकनी माफक प्रतिषेधेण पण नहि होय; ते साथे वळी जे लोकमां चिररुढ होय, एटले ते कयारथी शरु थई तेनी खबर पडती न होय, तेने पण संसारवृद्धिभीरु गीतार्थी दूषित करता नथी एटले के 'आ परंपरा के प्रवृत्ति अयुक्त छे' एम बीजाने उपदेश करता नथी, जे माटे तेओ श्री भगवती सूत्रमां कहेली नीचेनी बातने विचारे छे. हकीकत आ प्रमाणे छे—हे मंदुक ! जे माणस अजाण्या, अणदीठा, अणसांभल्या अने अणपरख्या अर्थ, हेतु, प्रश्न के उत्तर भरसभामां कहे, जणावे, प्ररुपे, बतावे, साबित करे के रजू करे ते माणस अर्हत् भगवानोनी तथा केवळीओनी आशातना करे छे, अने तेमना धर्मनी पण आशातना करे छे, अने तेमना चित्तमां आ वात पण स्फुरे छे के—

संविग्ना गीयतमा विधिरसिया पूव्वसूरिणो आसि ॥
तद्दूसियमायरिय—अणइसई को निवारेइ ॥ १०० ॥

अर्थ—संविग्न एटले जल्दी मोक्ष इच्छनारा अने अतिशय गीतार्थ केमके तेमना बखते बहु आगमो हता, तथा संविग्न हावाथीज विधिरसिक एटले विधिमां जेमने रस पडतो हतो एवा अर्थात् विधि बहुमानी पूर्वसूरिओ एटले चिरंतन आचार्यो हता, तेमणे अणदूषेलुं एटले

નહિ નિષેધેલું આચરિત એટલે વધા ધાર્મિક લોકમાં ચાલતો વ્યવહાર, તેને અનતિશયી એટલે વિશિષ્ટશ્રુત કે અવધિ વગેરે અતિશય રહિત કયો માણસ પૂર્વ પૂર્વતર ઉત્તમ આચાર્યોની આશાતનાથી ડરનારો હોઈ નિવારી શકે? કોઈ જ નહિ. વઢી ગીતાર્થો તો આ પળ વિચરે છે કે-

અહસાહસમેય જં ઉત્સુત્પરુવળા કહુવિવાગા । જાણંતેહિં
વિ દિજ્જહ નિદંસો સુત્તવજ્જત્થે ॥ ૧૦૧ ॥

અર્થ—ઉત્સૂત્રપરુવળા કહવાં ફલ આપનારી છે, એવું જાણતા છતાં પણ જેઓ સૂત્રવાહ્ય અર્થમાં નિશ્ચય આપી દે છે, તે અતિ સ્નાહસ્ત છે, એટલે શું કહ્યું તે કહે છે-

દુઘ્ભાસિણ્ણ ઇક્કેળ મરીઈ દુક્કસાગરં પત્તો ॥ મમિઓ
કોડાકોડિં-સાગરસિરિનામધિજ્જાણં ॥ ૧ ॥ ઉત્સુત્તમાચરંતો-
ધંહ કમ્મં સુચિક્કણં જીવો ॥ સંસારં ચ પવહ્હઈ-માયામાંસં
ચ કુવ્વહ્હ ય ॥ ૨ ॥

અર્થ—મરીચિ એક દુર્ભાષિત વચનથી દુઃખના દરિયામાં પડી કોડોકોડ સાગરોપમ મમ્યો ॥ ૧ ॥ ઉત્સૂત્ર આચરતાં જીવ ચીકળાં કર્મ બાંધે છે અને માયામૃષાવાદ સેવે છે. ॥ ૨ ॥ આ ઉપર આપેલ ધર્મરત્ન પ્રકરણના ષાઠથી વાંચકો સમજી શકયા હશે કે જે બાબત સૂત્રમાં વિહિત ન હોય તેમ નિષેધ પણ કરેલ ન હોય અને ધાર્મિક લોકમાં લાંબા વચ્ચતથી ચાલતો વ્યવહાર હોય તેને

पण गीतार्थो ' आ अयुक्त छे ' एम कहे नहि तो पछी सूत्र, ग्रंथ अने पूर्वाचार्योनी परंपरासिद्ध तेमज कई सदीओधी चाली आवती पर्वतिथिनी क्षय के वृद्धिमां कराती अपर्वतिथिनी क्षय वृद्धिनी आचरणाने केम ताडी शकाय ? जे भवभीरु गीतार्थो होय ते तो आनुं खंडन करेज नहि.

प्रश्न २०—कोई माणस आखुं सूत्र माने पण ते सूत्रना एक पद के अक्षरने न माने तो तेने सम्यग्-दृष्टि कहेवो के मिथ्यादृष्टि ?

उत्तर—कोई आखुं सूत्र माने पण ते सूत्रना एक पद के अक्षरने न माने तो ते जमालिनी माफक मिथ्या दृष्टि कहेवाय. ते माटे जुओ विशेषावश्यक भाष्यनो पाठ-

पयमक्खरंपि इक्कं च जो न रोएइ सुत्तनिदिट्ठं ॥
सेसं रोअंतो वि हु मिच्छदिट्ठी जमालिच्च ॥१॥

अर्थ—जे माणसने सूत्रमां कहेल एक पद के अक्षर न रुचे अने बाकीनुं आखुं सूत्र रुचे एटले माने तो पण जमालिनी माफक तेने मिथ्यादृष्टि जाणवो, सम्यक्त्व होय नहि

प्रश्न—२१ नवा पंथवाळा पोताना पंचांगोमां पर्व-तिथिना क्षयमां उदय न मळे तो समाप्ति जरुर लेवानुं लखे छे ते योग्य छे ?

उत्तर—आराधनामां उदय न मळे तो समाप्ति लेवी आ अन्य गच्छनो मत छे. श्राद्धविधिकार तो आराधनामां औदयिक तिथि ज मानवानुं कहे छे; पण समाप्तिना निर्देश करता नथी उदयंमि जा तिही सा पमाणं पत्यादि षटला माटे ज पर्वतिथिना क्षये तेना पूर्वनी तिथिमां आराध्य औदयिक तिथि स्थापीने अपर्वतिथिनो क्षय माननामां आवे छे.

प्रश्न २२—नवा पंथवाळा पर्वतिथिनी वृद्धि कहे छे छे ते शु उत्सूत्र छे ?

उत्तर—जैनागम प्रमाणे तिथिनी वृद्धि ज थती नथी एम नवा पंथवाळा जाणे छे, छतां पर्वतिथिनी वृद्धि थाय एम कहे तो ते चोकखी उत्सूत्रप्ररूपणाज छे.

प्रश्न २३—उत्सूत्र प्ररूपणा करनारना दर्शनथी सम्यग्दृष्टि जीवने लाभ के हानि ?

उत्तर—उत्सूत्रप्ररूपणा करनारनुं दर्शन पण संसार-बर्धक कहुं छे, ते माटे जुओ कल्पभाग्यनो पाठ--

उस्सुत्तभासगा जे ते दुक्करकारगा वि सच्छंदा ॥ ताणं न दसणं पि हु कप्पइ कप्पे जओ मणियं ॥१॥ जे जिणव-यणुतिण्णणं वयणं भासंति अहव मन्नंति ॥ सम्मदिद्वीणं तदंसणं पि संसारवुड्ढिकरं ॥२॥

अर्थ—जे उत्सूत्र बोले छे ते दुक्कर क्रिया करता होय तो पण तेमने सूत्रकार स्वच्छंदी कहे छे. तेमनुं दर्शन करवुं

पण कल्पे नहि जे कारणथी कल्पभाष्यमां कहुं छे, (१) जेओ जिनेश्वरना वचनथी विरुद्ध वचन बोले छे अथवा ते प्रमाणे माने छे तेमनुं दर्शन पण सम्यग्दृष्टि जीवने संसारवर्धक छे. आ उपरथी वाचको समजी शकशे के उत्सूत्रप्ररुपणा करनार पोते संसारसमुद्रमां डूबे छे अने आश्रितोने पण डूबाडे छे,

प्रश्न २४—एक जीव ज्ञान अने क्रियामां शिथिल छे. परंतु प्ररुपणा शुद्ध करे छे अने बीजो ज्ञान अने क्रियामां अप्रमत्त छे, त्यागी छे पण जाणीजोईने उत्सूत्रप्ररुपणा करे छे तो आ वेमां श्रेष्ठ कोण गणाय ?

उत्तर—हितोपदेशमाला ग्रंथना अभिप्राय प्रभाणे तो शुद्ध प्ररुपक ज श्रेष्ठ गणाय, केमके शिथिलाचारथी पोते डूबे छे पण बीजाने डूबाडतो नथी त्यारे त्यागी उत्सूत्र प्ररुपक तो स्वपरने डूबाडे छे.

ते माटे जुओ पूर्वाचार्यप्रणीत हितोपदेशमालानो पाठ

नाणाकिरियासु सिद्धिला अप्पाणं चिय भवंमि पाडंति॥
वितहा परूवणा पुण अणंतसत्ते भमाडंति ॥ ४७४ ॥

अर्थ—ज्ञान अने क्रियामां शिथिल एवो पोताना आत्माने ज संसारसमुद्रमां पाडे छे, परंतु बीजाओने डूबाडतो नथी त्यारे उत्सूत्रप्ररुपणा करनारा त्यागीओ तो पोते भवसमुद्रमां परिभ्रमण करे छे अने उपदेशथी बीजा अनंत जीवोने भवभ्रमण करावे छे.

પ્રશ્ન ૨૫—લૌકિક પંચાંગમાં બે પૂર્ણિમા હોય ત્યારે ચતુર્દશીએ જ પાક્ષિક પ્રતિક્રમણ કરવું, આ માન્યતા સ્વરતરગચ્છની છે કે તપાગચ્છની ?

ઉત્તર—લૌકિક ટિપ્પણમાં બે પૂર્ણિમા હોય ત્યારે ચતુર્દશીએ જ પાક્ષિક પ્રતિક્રમણ કરવું, આ માન્યતા સ્વરતર ગચ્છની છે; તપાગચ્છની નથી. સ્વરતરગચ્છવાળા ટિપ્પણમાં પર્વતિથિની વૃદ્ધિ હોય ત્યારે પહેલી તિથિ ગ્રહણ કરે છે, બીજી તિથિ માનતા નથી ચતુર્દશીએ જ પાક્ષિક પ્રતિક્રમણ કરે છે એટલે તેમની ચતુર્દશી અને પૂર્ણિમાની અનંતર આરાધના કાયમ રહે છે. તપાગચ્છવાળા શ્રી ઇમાસ્વાતિના પ્રઘોષાનુસાર વૃદ્ધિમાં બીજી તિથિ ગ્રહણ કરે છે તેથી ચતુર્દશી અને પૂર્ણિમાની અનંતર આરાધના કાયમ રાખવા માટેજ પંચાંગની પ્રથમ પૂર્ણિમાએ ઔદયિક ચતુર્દશી સ્થાપીને પાક્ષિક કૃત્ય કરે છે તપાગચ્છની આ માન્યતાનું ઉપાધ્યાય શ્રી ધર્મસાગરજીએ પોતાના ઇત્સૂત્રોદ્ઘટ્ટન કુલકમાં સારી રીતે સમર્થન કર્યું છે. સ્વરતરગચ્છીય આચાર્યશ્રી જિનચંદ્રસૂરિજીના પ્રશિષ્ય વાચનાચાર્યશ્રી ગુણવિનયગણિએ પણ વિ. સં. ૧૬૬૫માં બનાવેલ ઇત્સૂત્રખંડન ગ્રંથમાં પણ આ વાબતનો નિર્દેશ કર્યો છે, જુઓ તે પાઠ—અન્યત્ત્વ વૃદ્ધૌ (પૂર્વતિથૌ) પાક્ષિકં ક્રિયતે इदं किं? आगळ छट्टी लीटोमां तेओश्री स्पष्ट लखे છે કે—

चतुर्दश्यां पौषधोपवासादिधर्मकृत्यादि पाक्षिकप्रतिक्रमणं च निषेध्य प्रथमअमावस्यां प्रथमपूर्णिमायां च पाक्षिकप्रतिक्रमणादिकरणं.

उत्सूत्र खंडनग्रंथ पानुं २० मुं.

प्रश्न २६—लौकिक टिप्पणामां अमावास्या के पूर्णिमानो क्षय होय तो पाक्षिक प्रतिक्रमण चतुर्दशीएज करवुं, आ मान्यता कया गच्छनी छे ?

उत्तर—लौकिक टिप्पणामां अमावास्या के पूर्णिमानो क्षय होय तो चतुर्दशीएज पाक्षिक कृत्य करवुं आ मान्यता खरतरगच्छनी छे; तपागच्छनी नथी. तपागच्छवाळा तो पोतानी समाचारी मुजब अमावास्या के पूर्णिमानो क्षय होय तो टिप्पणानी तेरशे औदयिक चतुर्दशीनी स्थापना क नीने पाक्षिक कृत्य करे छे. आ बाबत उपाध्याय श्री धर्मसागरजीए उत्सूत्रोद्घाटनकुलकमां स्पष्ट शब्दोमां लखी छे

परम अवधूत योगिराजश्री आनंदघनजी महाराज पण श्री अनंतनाथस्वामीना स्तवनमां उत्सूत्रप्ररूपणानी अर्थकरता समजावतां कहे छे के—

पाप नहीं कोई उत्सूत्र भाषण जिसो,
धर्म नहीं कोई जगसूत्र सरिखो;
सूत्र अनुसार जे भविक किरिया करे,
तेहनं शुद्ध चारित्र परिखो.
घार तलवारनी सोहली दोहली....

અર્થાત્ કે જૈન સિદ્ધાંતો જૈનાગમોથી વિરુદ્ધ કથન કરવા જેવું એક પળ મહાપાપ નથી; કારણ કે સરોવરમાં ફેંકેલા કંકરથી જેમ જલના કુંડાલા વધતાં સમસ્ત સરોવરમાં પ્રસાર પામી જાય છે તેમ એક માત્ર ઉત્સૂત્ર-વચન તે વિસ્તાર પામતાં સમસ્ત શાસનને છિન્નમિન્ન કરી મૂકે છે. શરુઆતમાં તો નિર્જન અરણ્યમાં એક માત્ર પગદંડી જ (કેડી) પડે છે, પરંતુ તેના પર વિશેષ અવરજવર થતાં તે એક મહામાર્ગનું સ્વરૂપ ધારણ કરે છે તેવીજ રીતે ઉત્સૂત્ર-પ્રરૂપણાનું સમજી લેવું. તેથીજ શાસ્ત્રકારોએ ઉત્સૂત્ર-પ્રરૂપણાને તોળે આવે તેવું. એક પળ પાપ ગણાવ્યું નથી. બીજા પાપા તો અન્ય ધર્મકરણી કે તીર્થયાત્રાદિ કરતાં વિનાશ પામે પરંતુ ઉત્સૂત્ર-પ્રરૂપણા તો અનંત ભવભ્રમણ વધારે છે. જુઓ ચરમ જિનપતિ શ્રી મહાવીરસ્વામીના પૂર્વભવનું મરિચીનું દૃષ્ટાંત.

ઉત્સૂત્ર-પ્રરૂપણાથી મોઢા પ્રાણીઓ મોઢવાઈ જાય છે. અને ધર્મને બદલે અધર્મનું આચરણ કરી બેસે છે, માટે જ શ્રી આનંદધનજી મહારાજ ફરમાવે છે કે-આ વિશ્વમાં સૂત્રોમાં ફરમાવ્યા પ્રમાણે ઉપદેશ કરવા સિવાય બીજો કોઈ ઉત્તમ ધર્મ નથી. સૂત્ર એ દીવાદાંડી સદૃશ છે. જેમ દીવા દાંડી સમુદ્રમાં અટવાયેલા જહાજને કિનારા પર લાવવામાં સહાયક બને છે તેવી રીતે આગમશાસ્ત્રો જીવન નૌકાને ભવ-સમુદ્રમાંથી તીરે खેંચી લાવવા સમર્થ બને છે; એટલે કે જે ભવ્ય પ્રાણીઓ તીર્થંકર ભગવંતોએ ઉપદેશેલ અને ગળધર

महाराजोए गूथेला सूत्रो प्रमाणे क्रिया करे छे अने खरेखरु चारित्र पाळे छे तेओज खरेखरा संयमवंत छे—तेनेज मोक्षमार्गना साचा पथिक जाणवा.

नागपुरी तपागच्छीय श्री रत्नशेखरसूरिजी 'संबोधसत्तरी' नी पांत्रीशमी गाथामां जणावे छे के—

आगमं आयरंतेणं, अत्तणो हियकंखिणो ।

तित्थनाहो गुरु धम्मो, सव्वे ते बहुमन्निया ॥

आत्म-कल्याणार्थी पुरुषे आगमना रहस्यनुं आचरण करवापूर्वक तीर्थकर श्री अरिहंत भगवंत, सद्गुरु अने केवली-भाषित धर्म ए सर्वनुं अत्यंत आदरपूर्वक बहुमान करवुं, तेने अंगीकार करवो.

अत्यंत विषम एवा आ दूषमकालमां-कलिकाळमां श्री जिनागमोज परमालंबनभूत छे. जिनागमो न होत तो अनाथ एवां आपणी शी दशो थात ? माटे परम पुण्योदये प्राप्त थयेल पंचांगीने मान्य राखी शास्त्रविहित आचरण करवुं एज भवभीरु प्राणी माटे उचित छे.

प्र० २७—नवा पंथवाला कहे छे के बीज पांचम आदि बार पर्व तिथिनी क्षयके वृद्धिमां पूर्वनी अपर्व तिथिनी क्षयके वृद्धि करो छो तो पछी कल्याकनी तिथिओ पण पर्व तिथि कहेवाय छे तो ते तिथिओनी क्षयके वृद्धिमां पूर्वनी तिथिओनी क्षयके वृद्धि केम मानता नथी ?

उ०—बीज पांचम आठम आदि बार पर्व तिथिओ क्षेत्रने आश्रिने पंद्र कर्म भूमिमां अने कालने आश्रिने भूत-भविष्य अने वर्तमान त्रणे कालमां नियत एटले एक सरखी

છે, ત્યારે કલ્યાણક્રમ તિથિઓ અનિયત છે એટલે એક સરસ્વી
હોતી નથી, બીજુ કારણ એ કે અષ્ટમી ચતુર્દશીના દિવસે સાધુ
તપ ન કરે, સર્વ ચૈત્યોને તથા અન્ય સ્થાનમાં રહેલા સાધુઓને
વંદના ન કરે તો પ્રાયશ્ચિત્ત આવે એમ નવ્ય યતિ જીતકલ્પમાં
લખ્યુ છે પણ કલ્યાણક્રમી તિથિએ તપ ન કરે તો પ્રાયશ્ચિત્ત
આવે એવું લખ્યુ નથી જુઓ નવ્ય યતિ જીતકલ્પનો પાઠ-
ચુ છટ્ટ ટુમકરણે અટ્ટમિ પક્ષ ચાઉમાસ વરિસેસુ ।

લહુ ગુરુ લહુગા ગરુગા અવંદને વેદ સાહુણં ॥૨૩૧॥

વ્યાખ્યા—યથાસંખ્યં પદયોજના સાચૈવમ્ અષ્ટમ્યાં
ચતુર્થસ્યાકરણે માસલઘુ (પુરિમુઢું) ચતુર્દશ્યાં (પાક્ષિકે પ્ર.)
ચતુર્થસ્યાકરણે માસગુરુ (एकाशनकं) ચતુર્માસિકે ષષ્ઠ-
સ્યાકરણે ચત્વારો લઘુમાસાઃ (આચામ્લં) સાંવત્સરિકે
અષ્ટમસ્યાકરણે ચત્વારો ગુરુમાસાઃ (उपवासं) તથા એતેષુ
અષ્ટમ્યાદિષુ દિવસેષુ ચૈત્યાનાં જિનવિંવાનાં અન્યવસતિગત
સુસાધૂનાં ચાવંદને પ્રત્યેકં લઘુમાસઃ (પુરિમુઢું) ॥૨૩૧॥

અર્થ—આઠમના દિવસે ઉપવાસ ન કરે તો પુરિમુઢું
પ્રાયશ્ચિત્ત આવે ચતુર્દશીના દિવસે ઉપવાસ ન કરે તો એકાશનાનો
પ્રાયશ્ચિત્ત આવે ચતુર્માસીનો છટ્ટ ન કરે તો આંબીલનો પ્રાય-
શ્ચિત્ત અને સંવચ્છરીનો અટ્ટમ ન કરે તો ઉપવાસનું પ્રાયશ્ચિત્ત
આવે તથા અષ્ટમી ચતુર્દશી આદિ પર્વ તિથિઓના દિવસે
સર્વ જિન વિંબોને તથા અન્ય સ્થાનમાં રહેલા બીજાસુ સાધુઓને
વંદના ન કરે તો દરેકમાં પુરિમુઢુંનો પ્રાયશ્ચિત્ત આવે એમ સોમ
પ્રભસૂરિ ઉદ્ધૃત યતિ જીતકલ્પમાં કહ્યું છે તેથી પૂર્વાચાર્યો વાર

पर्व तिथिनी क्षय के वृद्धिमां पूर्वनी अपर्व तिथिनी क्षय के वृद्धि करे छे पण कल्याणकनी तिथिओमां पूर्वनी तिथिओंनी क्षयके वृद्धि करता नथी कारणके कल्याकनी तिथिओ अनियत छे अने एतुं तप न करे तो प्रायश्चित्त पण लख्यु नथी

आज हकीकत कलिकालसर्वज्ञ श्री हेमचंद्राचार्ये स्वरचित श्री वीतराग स्तोत्रना ओगणीशमा प्रकाशमां स्पष्टरूपे जणावी छे. आ हकीकत परथी आ वस्तुनी गहनता अने महत्ता समजाशे. तेओश्री कहे छे के-

वीतराग ! सपर्यायास्तवाज्ञापालन वरम् ।

आज्ञाऽऽराद्धा विराद्धा च, शिवाय च भवाय च ॥

अर्थात्-हे वीतराग ! आपनी सेवा करवा करतां आज्ञानुं पालन करवुं ते भावस्तवरूप होबाथी उत्कृष्ट फल आपनार छे; केमके आज्ञानुं आराधन माक्षने माटे थाय छे अने आपनी आज्ञानी विराधना संसार-भ्रमणने माटे थाय छे.

अंतमां पू. उपाध्यायश्री यशोविजयजी महाराजुना टंकशाली वचन उद्धरीने विरमोश-

कलहकारी कदाग्रहभर्या, थापतां आपणा बोल रे;

जिनवचन अन्यथा दाखवे, आज तो वाजते ढोल रे.

स्वामी सीमंधरा त्रिनति

उपसंहार

आ पर्वतिथिप्रश्नोत्तरविचारनी लघु पुस्तिकामां आपेल सूत्र अने ग्रंथना प्रमाणोथी वांचको समजी शक्या हशे के आराध्य तिथिओनी क्षय के वृद्धि मनाती नथी तेथी जन्मभूमि पंचांगमां पर्वतिथिनी क्षय के वृद्धि होय त्यारे अपर्वतिथिनी

ક્ષય કે વૃદ્ધિ કરાય છે અને અમાવાસ્યા કે પૂર્ણિમાની ક્ષય કે વૃદ્ધિ હોય ત્યારે તેના બદલે તેરશની ક્ષય વૃદ્ધિ થાય છે, તેમજ ટિપ્પણામાં ભાદરવા સુદ પંચમા વે હોય ત્યારે કાલિક-સૂરીશ્વરજી મહારાજની આચરણા મુજબ આરાધ્ય પંચમીથી એક દિવસ પહેલાં એટલે ઘીજી ચોથે અને ભાદરવા સુદ પંચમીનો ક્ષય હોય ત્યારે ત્રીજ-ચોથ ભેગા ગણીને પંચમીથી એક દિવસ પહેલાં સાંવત્સરિક પર્વ થાય છે. इत्यलं विस्तरेण ॥

નવા પંથની માન્યતા

દર્શનમોહનીય કર્મના ઉદયથી નવા પંથવાળાને સૂત્ર અને પરંપરાની વાત રુચતી નથી, તેથી તેઓ કહે છે કે- આપણા જૈન પંચાંગો ઘણી સદીથી વિચ્છેદ ગયા છે માટે લૌકિક પંચાંગ પ્રમાણે જ માનવું તેથી તેઓ પર્વતિથિની ક્ષય-વૃદ્ધિ કરે છે અને પુનમનો ક્ષય હોય તો ચૌદશ-પુનમ ભેગી માને છે અને પૂર્ણિમાની વૃદ્ધિમાં સાન્તર ચૌદશ-પુનમ માને છે.

શાસનપક્ષની માન્યતા

શાસનપક્ષ જૈન પંચાંગના અભાવે સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિ સૂત્ર, ચંદ્ર-પ્રજ્ઞપ્તિ સૂત્ર, જ્યોતિષકરંડક સૂત્ર અને પૂર્વાચાર્યોની પરંપરાને અનુસારે લૌકિક જન્મભૂમિ પંચાંગમાં પર્વતિથિની ક્ષય કે વૃદ્ધિ આવે તો તેના બદલે અપર્વતિથિની ક્ષય કે વૃદ્ધિ કરે છે. પુનમ અને અમાવાસ્યાનો ક્ષય કે વૃદ્ધિ તેરશની ક્ષય વૃદ્ધિ કરે છે, પણ પર્વતિથિની ક્ષય કે વૃદ્ધિ માનતા નથી. વિક્રમ સંવત ૧૯૯૨ના ભાદરવા વદિ અમાવાસ્યા સુધી તો નવા પંથવાળા પણ આ પ્રમાણે જ માનતા હતા, પણ પછીથી જુદા પડ્યા. વિચિત્રા કર્મણાં ગતિઃ ।

दिगंबरो विषे जाणवाजोग

सूत्रो सदंतर विच्छेद गयानी
दिगंबरोनी मान्यता साची नथी.

दिगंबरो अंग सूत्रोने वीर संवत ६८३ सुधीमां एटले के विक्रमनी बीजी शताब्दिनी शरुआतमां ज तदन विच्छेद गया एम माने छे तेथी तेओ श्वेतांबरोमान्य सूत्रोनी स्वीकार करता नथी.

त्यारे कषाय पाहुड श्री गुणधराचार्ये विक्रमनी बीजी शताब्दिमां रच्युं हतुं तेनुं विवेचन करतां लखे छे के—

‘ वीर संवत ६८३ बाद अंगो अने पूर्वोनुं एक देश (एटले अधुरु) ज्ञानज परंपराथी श्री गुणधराचार्येने प्राप्त थयुं अने ते भट्टारक गुणधराचार्ये जे ज्ञानप्रवाद नामनां पावमां पूर्वनी दशमी वस्तुनी अंतर्गत त्रौजा कषाय पाहुड अधिकारनां पारंगत हता. तेमणे प्रवचन वात्सल्यथी वशीभूत थईने ग्रंथ विच्छेद थवाना भयथी सोळ हजार पद प्रमाणे पेज्जदोस पाहुडानो १८० गाथाओ द्वारा उपसंशर कर्यो. ’ (जय धवळा पु. १ पानुं ४१)

एटले के वीर संवत ६८३ (विक्रमनी बीजी शताब्दिमां अंगसूत्रो संपूर्ण विच्छेद गया नहोता पण पूर्वी सहित सर्व

अंगसूत्रोनुं थोडुं ज्ञान विच्छेद गयुं हतुं. अने थोडुं ज्ञान प्राप्त हतुं.

ते कषाय पाहुड उपर आचार्यश्री यतिवृषभे विक्रमनी छट्टी शताब्दिमां चूर्णी रची अने आचार्य श्री वीरसेन तथा जिनसेने विक्रमनी नवमी शताब्दिमां जय धवला टीका रची.

सूत्रो जो विच्छेद गया होय तो तेनुं ज्ञान पण विच्छेद जाय. विच्छेद जवुं एटले भूलाई जवुं. कारण सूत्रो मोढे हता. अने पछी याद रहेला ज्ञानमां मति विभ्रमथी अयथार्थता आवी गई होय.

सूत्रो विच्छेद गया पछी पण सूत्रनुं ज्ञान यथार्थ रहे छे. एम दिगंबरो कहे तो ते हिसाबे श्वेतांबरो पासे रहेलां सूत्रोमां पण यथार्थ ज्ञान छे एम तेमणे कबुल करवुं जोईए. कारण के नहितर कषाय पाहुडनी टीका अयथार्थ ज्ञानमांथी निष्पन्न थई छे एम मानवुं पडे. परन्तु अहिंया तो ठेठ विक्रमनी नवमी सदीमां आचार्य श्री वीरसेन तथा जिनसेने मळीने साठ हजार श्लोक प्रमाण जयधवला नामनी मोटी टीका रची छे. अने तेने प्रमाण आगम तरीके मान्य गणवामां आवे छे.

आ उपरथी मानवुं ज पडशे के पूर्व तथा अंगसूत्रोनुं एकदेशीय ज्ञान ठेठ विक्रमनी नवमी शताब्दि सुधी प्राप्त हतुं. एटले के सूत्रो संपूर्ण विच्छेद नहोता गया पण तेनो केटलोक भाग विच्छेद गयो हतो, अने बाकीनो भाग मौजुद हतो.

દિગંબરોના એકાંત આગ્રહનું પરિણામ

દિગંબરોએ અચેલકપણું-નમ્રવળાને એકાંત આગ્રહથી પકડી રાખ્યું તેનું પરિણામ એ આવ્યું કે—

(૧) સ્ત્રી નગ્ન રહી શકે નહિ તેથી સ્ત્રીને ચારિત્ર અને મોક્ષ હોઈ શકે નહિ એમ દિગંબરોને જાહેર કરવું પડ્યું.

(૨) વસ્ત્ર વિના પાત્રો લઈ જઈ શકાય નહિ તેથી પાત્ર રાખવાની બંધી કરવી પડી.

(૩) પાત્રો વિના આહાર લાવી શકાય નહિ અને આહાર લાવ્યા વિના તીર્થંકર ભગવાન આહાર કરી શકે નહિ તેથી કેવળી ભગવાનને આહાર હોય નહિ એમ જાહેર કરવું પડ્યું.

(૪) નગ્નવાદનાં કારણે ઉપર પ્રમાણે સ્ત્રીમુક્તિ, કેવળી મુક્તિનો નિષેધ કર્યો. તે ઉપરાંત ગૃહસ્થલિંગમુક્તિ, અન્યલિંગ-મુક્તિ વિગેરે અનેક બાબતોનો દિગંબરોને નિષેધ કરવો પડ્યો છે.

આ તેમના નિષેધો તેમના જ (દિગંબરોનાં) શાસ્ત્ર ગ્રંથોથી વિરુદ્ધ જાય છે. તેની કેટલીક વિગત 'જૈન પરંપરાનો ઇતિહાસ' નામના પુસ્તકમાં પાના ૩૧૯ થી ૩૨૫માં આપી છે. તથા ડ. શ્રી યશોવિજયજીના ગ્રંથોમાં તથા શ્રી આત્મારામજીના 'તત્ત્વનિર્ણયપ્રાસાદ' પુસ્તકમાં આપી છે. તે સ્થલ સંકોચને લીધે અહિં આપી શકાઈ નથી, તો જિજ્ઞાસુએ ત્યાંથી જોઈ લેવી.

દિગંબરોને ઇકાંત આગ્રહથી નુકશાન

વસ્ત્રપાત્ર વગેરે ઉપધિનો નિષેધ કરી નગ્નતાનો આગ્રહ રાખવાથી દિગંબરોને ઘણું નુકશાન થયું છે. તેમાંનું થોડુંક નીચે પ્રમાણે છે.

(૧) નગ્નતાથી ધર્મની અને સંપ્રદાયની નિન્દા થાય છે અને ધર્મ પ્રચાર અટકી જાય છે

(૨) વિહારમાં અડચણો ઊભી થાય છે.

(૩) બાલકો નગ્ન સાધુને જોઈ ઢરે છે.

(૪) સમ્યક સમાજ ઘૃણા કરે છે અને પોતાના ઘરમાં આવવા દેતા નથી.

(૫) સરકાર નગ્નને રસ્તામાં ચાલવાની બંધી કરે છે.

(૬) જિનશાસનને અનેક રીતે નુકસાન પહોંચે છે. ફક્ત બે ચાર હાથનાં કપડાનો પણ નિષેધ કરવાથી ઇ નુકસાન ઊઠાવવું પડે છે. વસ્ત્રધારી મુનિ બધે જઈ શકે છે. અને આવા નુકસાનોથી ધર્મને બચાવે છે.

(૭) અજૈનનાં આહાર પાણી બંધ થઈ જાય છે. કારણ અજૈનો નગ્ન સાધુને ઘરમાં આવવા દેતા નથી તેમજ આહાર પાણી દેવામાં ઘૃણા કરે છે તેથી અજૈનને ત્યાં ગોચરીય જઈ શકાતું નથી.

(૮) ઇકજ ઘેરથી ગોચરી કરવી પડે છે તેથી આધા-કર્મિક ઔદૈશિક આદિ દોષ લાગે છે.

(૯) ગુરુભક્તિને તિલાંજલી આપવી પડે છે, ગુરુને બતાવી ગુરુની આજ્ઞાનુસાર ગુરુદત્ત આહાર લેવાનો લાભ ગુમાવે છે, અને ગુરુને બતાવ્યા વિના લેવાથી ક્વચિત્ સ્વચ્છંદતાને અવકાશ મળે છે.

(૧૦) પાત્રનાં અભાવમાં બિમાર તથા વૃદ્ધ માટે આહાર પાળી લાવી શકાતા નથી. તેમ ગૃહસ્થનાં લાવેલા આહાર પાળી પણ વાપરી શકાતા નથી તેથી નિરાહાર રહેવું પડે છે.

(૧૧) આવી સ્થિતિમાં બિમાર-વૃદ્ધ સાધુને આર્તરૌદ્ર ધ્યાનમાં પડી જઈ આત્માનું અકલ્યાણ થવાનો સંભવ છે.

(૧૨) કરમ્બોજીનાં હાથમાંથી સ્ત્રોરાકનો અંશ નીચે પડી જાય છે તેથી જીવ વિરાઘના નિન્દા થાય છે,

(૧૩) મહાવીર ભગવાને સ્થાપેઠ ચતુર્વિધ સંઘને દિગંબરોપ સ્વંડિત કરેલ છે. કારણ કે તેઓમાં સાધ્વી સંઘ જ નથી. સ્ત્રી દિગમ્બર રહી શકે નહિ માટે સાધ્વી થઈ શકે નહિ. તેથી દિગમ્બરોમાં ચતુર્વિધ સંઘજ નથી.

દિગંબરોમાં જૈન સિદ્ધાંત ત્રિરુદ્ધની કેટલીક સ્વોટી માન્યતાઓ પણ પ્રવર્તે છે, તેના ત્રણ કારણો છે.

(૧) નગ્નત્વના ઓપ્રહને લીધે નગ્નત્વની વિરુદ્ધ જતી બાબતોનો અસ્વીકાર કરવા માટે તે તે બાબતોથી ડાઘાટી પ્રહરણા કરવી પડી.

(૨) શ્વેતાંબરોથી છૂટા પડીને તેમનો અને તેમના સાહિત્યનો સંપર્ક સ્વોત્તરી મૂલ્ય માન્યતા મૂલી જવાથી દિગંબર

આચાર્યોં પોતપોતાની કલ્પના અનુસાર નવી નવી માન્યતાઓ પ્રવર્તાવી.

(૩) બ્રાહ્મણોનું સમાજમાં વર્ચસ્વ થતું જોઈને દિગંબરોં બ્રાહ્મણના ઘણા આચારવિચારોનું અનુકરણ કર્યું. અને એ સ્વોટી માન્યતાઓ પ્રવર્તાવતી વચ્ચે દિગંબરોં તેમના જ પૂર્વાચાર્યોં બનાવેલા શાસ્ત્રોમાં શી શી પ્રરૂપણા કરી છે. તે જોવાનું વિચારવાનું જ મૂલી ગયા, એટલે દિગંબરોની ઘણી સ્વરી માન્યતાઓ તેમના જ શાસ્ત્રોના વિધાનની વિરુદ્ધ જાય છે.

દિગંબરોના જેવી શ્વેતાંબરો ઉપર બ્રાહ્મણોનાં આચાર-વિચારની અસર થઈ નથી કારણ કે શ્વેતાંબરો મૂઝ જૈન સિદ્ધાંતને ચીવટપણે વઝગી રહ્યા હતા.

દિગંબરોની માન્યતાઓ તેમના જ શાસ્ત્રોની વિરુદ્ધ છે તે મુનિશ્રી દર્શનવિજયજીએ તેમનાં 'શ્વેતાંબર દિગંબર' નામના પુસ્તકમાં દિગંબર શાસ્ત્રોના અનેક ઉલ્લેખો આપીને બતાવી આપ્યું છે, જિહ્વાસુ જૈનોં એ પુસ્તક જરૂર વાંચી જવું.

धर्मदेशना समये साधु-मुनिराजे
मोढे मुहपत्ति बांधवी
ए गीतार्थ परंपरागत आचारणा छे.

—:०:—

आ टूंका निबंधमां मुख पर मुहपत्ति बांधवी ए केटली प्राचीन अने मूळभूत गीतार्थपरंपरा छे तेनुं दिग्दर्शन कराव्युं छे एटलुं ज नही परन्तु तेने लगता शास्त्रपाठो आपी विषयनुं सचोटपणुं दर्शाव्युं छे. श्री प्रवचन परीक्षामां आवतो मुहपत्तिनो उल्लेख, विधिप्रपामां रजू थयेळ उल्लेख, पू. श्री. आत्मारामजी महाराजनुं कथन आ हकीकतने विशेष पुष्ट करे छे.

श्री प्रवचनपरीक्षामां आवतो पाठ साधु-मुनिराजने कान बीधाववा अंगेनो छे ज्यारे श्री उपदेशप्रासादनो पाठ थूंकथी उच्छिष्ठ एठी थयेळ मुहपत्तिने जुदी राखवा अंगेनो छे.

गणधर भगवंतो पण धर्मदेशना समये मुख पर मुहपत्ति बांधता हता. आ संबंधमां एक ख्याल ए राखवानो छे के-स्थानकवासी संप्रदायना मुनिवर्गनी माफक मुहपत्ति दोराथी बांधीने हंमेशने माटे मुख पर राखवानी नथी. धर्म-देशना समयेज प्रवचनमुद्रा के योगमुद्राएज व्याख्यान आपवानुं होवाथी, संपात्तिम जीव के वायुकायना जीवोनी हिंसाथी

बचवा तेमज शास्त्र के आगम पर थूंक ऊडीने आशातना न थाय ते माटेज मुख पर मुद्दपत्ति बांधवानुं गीतार्थ-कथन छे.

फक्त आपणामांज आवुं कथन छे एटलुंज नहि परन्तु पारसीओ, मुस्लीमो, वैष्णवो पण पवित्र पुस्तक बांचन वखते रुमाल, कपडुं के लाकडानी पट्टी मुख आगळ राखे छे, जे आपणी गीतार्थ परंपरागत हकीकतनुंन विशेष समर्थन करे छे.

ॐ

आगममायरंतेणं अत्तगो हियकंखिणो ।

तित्थनाहो गुरुधम्मो सव्वे ते बहुमन्निया ॥

आत्महितनी इच्छावाळाए आगमनो आदर करता तीर्थकर भगवान्, गुरु अने धर्म ए बधानो आदर कर्यो गणाय.

—संबोधसप्तिका

धर्मशास्त्र बांचती वखते मोढा उपर मुद्दपत्ति अथवा कपडुं बांधवानी प्रथा जैन तथा जैनेतर धर्ममां घणा काळधी प्रचलित छे. मुसलमानो कुरान बांचती वखते मोढा पर रुमाल बांधे छे. पारसीओमां मंत्रोच्चार करती वखते मोढा पर कपडुं बांधवानो रिवाज छे, सांख्यमतवाळा जीवदया निमित्ते मोढा आगळ लाकडानी मुद्दपत्ति बांधे छे. वैष्णवो भागवत बांचती वखते मोढा पर कपडुं बांधे छे, आ तो जैनेतर दशननी वात थई, परन्तु जैनदर्शनमां तो धर्मदेशना

आपति वस्त्रे मोढा पर मुहपत्ति बांधवानो रिवाज गणधर महाराजना समयथी चाल्यो आवे छे ते माटे वादिवेताळ श्री शान्तिसूरि महाराज श्री चैत्यवंदन महाभाष्यमां “देशना” ना अधिकारमां स्पष्ट रीते कहे छे के—

सिंहासणे निसन्नो, पाए ठविऊण पायपीढंमि ।
 करधरियजोगमुद्दो, जिणनाहो देसणं कुणइ ॥८४॥
 तेणं चिय सूरिवरा. कुणंति वक्खाणमेयमुद्दाए ।
 जं ते जिणपडिख्खा, धरंति सुहपोत्तियं नवरं ॥८५॥

अर्थ :—पादपीठ उपर पग स्थापन करी, सिंहासन उपर बेसो, हाथमां योगमुद्रा धारण करीने जिनेश्वरदेव धर्म-देशना आपे छे, तेथी जिनेश्वरभगवंतना प्रतिनिधिरूप एटले जिनेश्वरना सरखा गणधर महाराज पण योगमुद्रापज धर्म-देशना आपे छे, विशेषमां एटलुं के तेओ मोढा पर मुहपत्ति धारण करे छे, एटले कानना छिद्रमां भरावे छे. पण स्थानक-वासीनी माफक दोराथी बांधता नथी. गणधर महाराज पण यथावसरे मोढे मुहपत्ति बांधता हता, ए वातनो स्पष्ट खुलासो “ प्रश्नोत्तरसार्धशतक ” मां एण मली आवे छे. जुओ ते पाठ—

ननु आधुनिकाः केचिल्लिङ्गिनो निह्वाः सर्वदा
 दवरकेण मुखवस्त्रिकां मुखे बद्धवैव रक्षन्ति, तज्जिनाज्ञानु-
 सारि उत तद्विरुद्धं ? उच्यते—जिनाज्ञाविरुद्धमेवेदमिति
 ज्ञायते, क्वापि सूत्रे इदग्विधेऽनुक्तत्वात्, विश्व शांषु यत्र

यत्र मुखवस्त्रिकाधिकारोऽस्ति तत्र तत्र क्वापि दवरकस्य नामापि नास्ति, तथा श्रीसुधर्मास्वामिन आरभ्याऽविच्छिन्नवृद्धपरंपर्याऽपि क्वापि धर्मगच्छे दवरकेण मुखवस्त्रिकाबन्धनं न दृश्यते, इति जिनागमविहिताऽऽचरणाभ्यां विरुद्धमेव तावत् दवरकबन्धनम् । अन्यच्च गणधरादिभिरपि यथावसरे मुखे मुखवस्त्रिका बद्धासीत् न सर्वदा, यदि सर्वदा बद्धा भवेत्, तर्हि विपाकसूत्रपाठाऽसंगतिः स्यात् ।

अर्थः—वर्तमान काले केटलाक लिंगी निहवो हंमेश दोरावडे मुहपत्ति मोटे बांधी राखे छे, ते जिनाज्ञानुसारी छे के विरुद्ध ?

उत्तरः—आ वात जिनाज्ञाविरुद्ध जणाय छे, कोईपण सूत्रमां आवी विधि कहेल नथी. वळी शास्त्रमां ज्यां ज्यां मुहपत्तिनो अधिकार छे, त्यां त्यां कोईपण ठेकाणे दोरानुं नाम पण नथी. तेमज पूज्यश्री सुधर्मास्वामीथी आरंभीने अविच्छिन्न वृद्ध परंपराए कोईपण धर्मगच्छमां दोराथी मुहपत्ति बांधवानुं विधान पण देखातुं नथी, माटे दोराथी मुहपत्ति बांधवी आ वात जिनागम अने आचरणाथी विरुद्धज छे. बीजुं गणधर महाराजे पण यथावसरे मोटे मुहपत्ति बांधी हती, पण हंमेशाने माटे तेओ मुख पर मुहपत्ति बांधता नहि. जो हंमेशा बांधी राखता होय तो विपाकसूत्रनो पाठ असंगत थई जात. मोटे मुहपत्ति बांधवाने माटे परम्पराथी आवेल विधि प्रमाणे साधुए बन्ने कान विधाववा जोईए. ते माटे

उपाध्याय श्री धर्मसागरजीए पोतानी रचेल प्रवचन परीक्षामां विधान करेल छे. ते पाठ नीचे प्रमाणे छे-

साधुवेष—कटिद्वरकनिवद्धपरिहितचोलपट्टको रजो-
हरणमुखवस्त्रिकासमन्वितः प्रावृतकल्पकस्कन्धोपरि
कृतौर्णिको गृहीतवामकरदण्डकः परम्पराऽऽयातविधिविद्धो-
भयकर्णकश्च पुरुषः साधुवेषधारी भण्यते, तस्य यो वेषः
सः संपूर्णो वेषो भवति ॥

अर्थ :—जे पुरुष कम्मरमां दोरो बांधवापूर्वक चोल-
पट्टो पहेरेळ होय. रजोहरण एटले ओबो अने मुखवस्त्रिका
युक्त होय, कपडा पहेरी डाबा खभा उपर कामल नाखी,
डाबा हाथमां दंड धारण करेल, परम्पराथी आवेळ विधि-
पूर्वक बन्ने कान विंधावेल होय, आबो पुरुष साधुवेषधारी
कहेवाय छे. ते पुरुषनो जे वेष ते संपूर्ण साधुवेष
कहेवाय छे.

आ उपरथी समजवानुं के मोटे मुहपत्ति बांधवा माटे
साधुने कान विंधाववा पडे छे, कान विंधायेला न होय तो
संपूर्ण साधुवेष गणाय नहि, प्रवचनपरिक्षा बीजो भाग. ८
विश्राम, पत्र २५ मां जणाव्युं छे साधुने मुहपत्ति बे
प्रकारनी होय छे.

चउरंगुल विहत्थी एयं मुहणंतगस्स उ पमाणं ।
बीओ विअ आएसो मुहप्पमाणेण निप्फन्नं ॥ १ ॥

संपाइमरयरेणु पमज्जणट्टा वयंति मुहपोर्ति ।
नासं मुहं च बन्धइ, तीए वसहिं पमज्जंतो ॥ २ ॥

भावार्थ :—हाथमां राखवानी मुहपत्तिनुं प्रमाण अेक वेंत अने चार अंगुलनुं छे, मोढे बांधवानी बीजी मुहपत्तिनुं प्रमाण मुख प्रमाणे होय छे. संपातिम पटले ऊडता जीवो अने रज मुखमां न पडे ते माटे वसतिनुं प्रमाज्जन करतां स्याधु मोढे मुहपत्ति बांधे छे.

उपदेशप्रासाद स्थंभमां श्री विजयलक्ष्मीसूरि महाराज मोढानां थूंकथी उच्छिष्ट थयेल मुहपत्तिने पुस्तक के स्थापना-गुरुथी जुदी राखवानुं जणावे छे. ते पाठ नीचे प्रमाणे छे—
मुखनिष्ठयुतादिभिरुच्छिष्टा वस्त्रिका पुस्तकैः सह स्थापना-गुरुणा च साकं न रक्षणीया, किन्तु भिन्नैव धार्या ॥

धर्मदेशना समये मोढे मुहपत्ति बांधवाना मुख्य बे कारणो छे. पहेलुं कारण ए छे के—ऊडता त्रसजीवो अने वायुकायनुं रक्षण करवानुं अने बीजुं कारण पुस्तक उपर थूंक लागवाथी श्रुतज्ञाननी आशातना थाय ते दूर करवानुं छे. व्याख्यान वखते मुहपत्ति हाथमां राखवाथी हाथ मुख आगळ स्थिर रहेतो नथी. ऊंचोनीचो थई जाय तेथी वायुकायनी विराधना थाय अने थूंक लागवाथी श्रुतज्ञाननी आशातना थाय, मुहपत्तिनो उपयोग गमे तेटलो राखवामां आवे तो पण बोलती वखते थूंक लाग्या वगर रहेतुं नथी, तेथी पूर्वाचार्यो गणधर महाराजनी परंपराने अनुसारे व्याख्यान समये मुहपत्ति बांधतां हतां. आ प्रथा सर्व गच्छमां हती.

शिथिलाचारी यतिवर्गों पण आ प्रधानो त्याग कर्यो न हतो. विक्रम संवत् १९१२ सुधी आ प्रवृत्ति अत्रिच्छिन्नपणे चालती होती. पछी पू. श्रीबुटेरायजी महाराज स्थानकवासी संप्रदायमाथी संवेगी मार्गमां आव्या त्यारे तेमणे आ : वृत्तिमां भेद कर्यो, एटले हाथमां मुहपत्ति राखीने व्याख्यान बांचतां थया. पू० श्री आत्मारामजी महाराज संवेगी मार्गमां आव्या त्यारे मुहपत्ति सम्बन्धी पू. पं. रत्नविजयजी गणि साथे चर्चा थतां तेमणे कब्हुं हतुं के-परंपराथी व्याख्यान समये मुहपत्ति बांधवी जोईए, ए वात सत्य छे, परन्तु स्थानकवासी पणामां में आनुं खंडन क्यु छे तेथी हुं अहिं बांधुं अने त्यां न बांधु तो मारुं अप्रमाणिकपणुं ठरे, तेथी हुं बांधी शकतो नथी. आ उपरथी समजवानुं के व्याख्यानसमये मुहपत्ति बांधवानी प्रवृत्ति परंपरासिद्ध छे. परपराना लक्षण माटे जुओ चैत्यवंदन महाभाष्यनो पाठ-

अनायमूला हिंसारहिया सुज्ञाणजणणि य ।

सूरिपरंपरपत्ता सुतव्व पमाणमायरणा ॥ २५ ॥

शान्ति. चै. म. भा.

अर्थ—जे प्रवृत्तिनुं मूल अज्ञात होय एटले आ प्रवृत्ति कोणे चालु करी ए खबर न होय, वळी हिंसा रहित होय, शुभध्यानने उत्पन्न करनारी अने आचार्योनी परंपराथी आवेळ होय ते आचरणा एटले प्रवृत्ति सूत्रसमान गणाय.

साधुओ व्याख्यानसमये मुहपत्ति बांधे छे अने भणती वखते केम बांधता नथी ? एना खुलासामां जणाववानुं

કે-વ્યાખ્યાન યોગમુદ્રા અથવા પ્રવચનમુદ્રા આપવાનું છે. વઢી અર્થની દેશના આપનાર આચાર્ય તીર્થકર તુલ્ય ગણાય છે. તે માટે વ્યવહારભાષ્યનો નીચેનો પાઠ સાક્ષીરુપ છે.

કહંતો ગોયમો અર્થ મોત્તુ તીર્થગરં સયં ।

નવિ ઉદ્દેઈ અન્નસ્સ તગ્ગયં ચેવ ગમ્મતિ ॥

ગાથા-૨૦૨, વ્યવ૦ ૬ ઉદ્દેસો.

ટીકા—ન સ્વલુ ભગવાન્ ગૌતમો અર્થ કથયન્ સ્વકમાસ્મીયં તીર્થકરં મુક્ત્વા અન્યસ્ય કસ્યાપિ ઉત્તિષ્ઠતિ, અભ્યુત્થાનં કૃતવાન, તદ્ગતં ચેદાનીં સર્વૈરપિ ગમ્યતે । તદનુષ્ઠિતં સર્વમિદાનીમનુષ્ઠીયતે । તતોઽર્થ કથયન્ ન કસ્યાપ્યુત્તિષ્ઠતિ ॥

અર્થ:-અર્થનું વ્યાખ્યાન કરનાર ભગવાન શ્રી ગૌતમસ્વામી પોતાના તીર્થકરને મૂકીને વીજા કોઈ વઢીલ આવે તો ડઠતા નથી, તેમ આસનવઢે સત્કાર પળ કરતા નથી, તેમનું અનુકરણ કરીને વર્તમાનકાળે અર્થનું વ્યાખ્યાન કરતા કોઈ ડમા થતા નથી, ફક્ત પોતાના ગુરુ આવે તો જરુર ડમા થવું જોઈએ. આ ડપરથી સમજવાનું કે-વ્યાખ્યાન આપનાર મુનિ તીર્થકર સ્થાનીય છે. વઢી વ્યાખ્યાન યોગમુદ્રા અથવા પ્રવચનમુદ્રા આપવાનું છે. યોગમુદ્રા ઇટલે છે બે કોળી પેટ ડપર રાસીને બે હાથ જોડવા તે યોગમુદ્રા કહેવાય. અને આચારદિનકરમાં પ્રવચનમુદ્રા ધર્મદેશના આપવાનું કહ્યું છે. પ્રવચનમુદ્રા ઇટલે કે જમળા હાથના અંગૂઠાની સાથે તર્જની આંગળી જોડીને બાકીની આંગળીઓ વિસ્તારવી તે પ્રવચનમુદ્રા કહેવાય.

योगमुद्रामां मुखथी हाथ छेटे ज रहे छे अने प्रवचन-मुद्रामां तो एक हाथमां पानां अने बीजा हाथमां प्रवचनमुद्रा ज होय छे. एटले मुहपत्तिनो उपयोग रही शकतो ज नथी, तेथी व्याख्यान समये मोढे मुहपत्ति बांधवानी जरूर रहे छे. न बांधे तो संपातिम जीवो तथा वायुकायनी विराधना थाय, श्रोताओ उपर थूंक उडे तेमज श्रुतज्ञाननी आशातना थाय छे तेथी पूर्वाचार्यनी परंपराने अनुसारे व्याख्यान समये मोढे मुहपत्ति बांधवामां आवे छे. व्याख्यान सिवाय बीजा समये योगमुद्राए के प्रवचनमुद्राए शास्त्र बांचवानुं नथी. तेथी मुहपत्ति हाथमां राखीने बांचवामां आवे छे अने व्याख्यान सिवायना वखतमां भणतां के बांचतां साधुने शास्त्रकारे तीर्थकर स्थानीय कहेला नथी, तेथी ते वखते मुहपत्ति बांधवानुं कई प्रयोजन नथी, एटले ते समये मुहपत्ति हाथमां रखाय छे. श्री शीलंकाचार्यकृत “विधिप्रपा” ग्रन्थमां देशनाधिकारमां मोढे मुहपत्ति बांधवानो स्पष्ट उल्लेख मले छे. आ रह्यो ते पाठ-

इच्छाकारेण तुब्भे अम्हं धम्मोवएस दिएह, तओ गुरु आसणोवविट्ठो सुहपावरणधरो दाहिणपासट्टियरयहरणो पउमासणपलहट्टियासणिओ वा भयवं कण्णमूलकयनासग्ग-नि वेसियहत्थग्गो जोगमुद्राए पुलइयनयणो सुमहुरसरेण सव्वजाणवयबोहगामिणीए भयवत्तीए देसणं कुणइ ।

भावार्थ :- हे भगवन् ! ईच्छापूर्वक आप अमने धर्मोपदेश आपो. त्यारपछी गुरु शुभ वस्त्र धारण करी, आसन उपर बेसी, रजोहरण जमणे पडखे राखी, पद्मासन वाली, कानना

मूलथी नासिकाना अग्रभाग उरर मुहपत्ति राखी, हाथमां योग-मुद्रा धारण करी, विकसित नेत्रे, मधुर स्वरे, सर्व लोकने बोध करवा माटे धर्मदेशना आपे. आ पाठम! ग्रंथकारे धर्म-वेशना आपवानी विधिनुं विधान स्पष्ट रीते दर्शावेल छे, एमां अंशमात्र संशय करवानी जरूर नथी. विचाररत्नाकरना एक श्लोकमां पण मुहपतिबंधननो स्पष्ट उल्लेख छे.

कण्ठे सारसरस्वती हृदि कृपानीतिक्षमाशुद्धयो,
वक्त्राब्जे मुखवस्त्रिका सुभगता काये करे पुस्तिका ।
भूपालप्रगतिः पदे दिशि दिशि श्लाघाऽभितः संपदा,
इत्थं भूरिवधूवृतोऽपि विदितो यो ब्रह्मचारीश्वरः ॥१॥

अर्थः—जेनां कण्ठमां सरस्वती छे, हृदयमां दया, नीति, क्षमा अने शुद्धि छे, शरीरमां सुभगता छे, मुख चपर मुख-वस्त्रिका धारण करी छे, हाथमां पुस्तक छे, पगमां राजओ पणति-नमस्कार करे छे, दिशे दिशामां प्रसंशा फेलायेली छे, चारे बाजु संपदा फरी वळी छे—एवी रीते घणी स्त्रीओथी परिवरेल इतां जे ब्रह्मचारी तरीके प्रसिद्ध छे. आ श्लोकमां कविए आचार्यनी व्याख्यान विषयिक स्थितितुं वर्णन आप्युं छे.

हरिबलमच्छिना रासमां पण धर्मदेशना समये मोढे मुहपत्ति बांधवानी वात आवे छे.

बीजे दिने रवि उगियो, प्रगट्यो राग विभास ।
ककुभाए वाह पसारीया, कैरव कीध प्रकाश ॥१॥

देउल सघले वाजीया, झालरना रणकार ।
 तास शब्द सुणतां थका, रजनी नाठी तिवार ॥२॥
 सुलभबोधी जीवडा, मांडे निज खटकर्म ।
 साधुजन मुख मुहपत्ति, बांधी कहे जिनधर्म ॥३॥

जगद्गुरु श्री हीरसूरि महाराज पण व्याख्यानमां
 मुहपत्ति बांधता हता. आ वात कवि ऋषभदासकृत ' हीर-
 सूरिरास 'मां स्पष्ट छे.

हबिबलो एक प्रश्न पूछंतो, 'कपडा' क्युं बंधेई ?
 थूंक किताव उपर जई लागे, तेणे बांध्या है एही ॥२१॥
 हबिबलो फीर एम पूछंतो, थूंक पाक नापाक ?
 हीर कहे मुखमां तव पाकी, नीकले ताम नापाकी ॥२२॥

श्री हीरसूरि महाराज खंभातमां हता त्यारे खंभातनो
 सूबो हबिबलो व्याख्यानमां गयेलो. तेणे पूछ्युं. के-तमे मोढा
 उपर कपडुं केम बांध्युं छे ? आचार्य महाराजे जणाव्युं के-
 बोळतां थूंक पुस्तक उपर न लागे तेथी कपडुं बांध्युं छे.
 हबिबले फरी पूछ्युं के थूंक पाक के नापाक ? त्यारे हीरसूरि
 महाराज कहे छे के थूंक मोढामां होय त्यां सुधी पाक-पवित्र
 छे. बहार निकल्या पळी नापाक-अपवित्र गणाय. अहिं
 हबिबलाना प्रश्ना जवाबमां पुस्तक उपर थूंक न लागे ए
 सिवाय मुहपत्ति बांधवानुं बीजुं कोई कारण जणाव्युं नथी.
 पुस्तक उपर थूंक लागवाथी श्रुतज्ञाननी आशातना थाय छे.
 'श्रुतज्ञान' ए ज्ञाननो भेद छे अने ज्ञान ए मोक्षनुं अंग छे,

एनी आशातना तरफ उपेक्षा सेववामां आवे तो मोक्षमार्गनुं आराधकपणुं र्हेतुं नथी, तेथी श्रुतज्ञाननी आशातनानुं फळ दर्शवतां श.स्त्रकार कहे छे के-

तित्थयरं-पवयण-सुयं-आयरियं-गणहरं-महडडियं ।

आसायंतो बहुसो, अणंतसंसारिओ होइ ॥२१॥

कुर्वन्नाशातनामहद्व्याचां, सत्यसुधामुचाम् ।

प्राप्नुयादधिकं पापमाचार्यादेर्वधादपि ॥२२॥

महामोहतमोऽन्धानां, भ्रमतां भववर्त्मनि ।

श्रीजिनागमदीपोऽयं, प्रकाशं कुरुतेऽङ्गिनाम् ॥२३॥

अन्धयारे दुरुत्तारे, घौरे संसारसागरे ।

एसो चेव महादीवो, लोयालोयविलोयणी ॥१॥

एसो नाहो आणाहाणं, सव्वभूआणं भावओ ।

भावबन्धू इमो चेव, सव्वसुक्खाण कारणम् ॥२॥

अर्थ :-तीर्थकर, प्रवचन, श्रुतज्ञान, आचार्य, गणधर, महर्द्धिक देव એઓની ઘણી વાર આશાતના કરનાર જીવ અનંતસંસારી થાય છે, મહામોહરૂપ અંધકારથી અન્ધ બનેલા અને સંસારમાર્ગને વિષે પરિભ્રમણ કરતાં એવા જીવોને જિનેશ્વર દેવના આગમ દીપકની માફક પ્રકાશ આપે છે. જેને માટે કહ્યું છે કે-દુરુત્તાર, ભયાનક અને અંધકારમય સંસારસમુદ્રને વિષે લોક અને અલોકના ભાવ જણાવનાર આ જિનાગમજ મહાદીપક છે, જિનાગમ અનાથોનો નાથ છે, સર્વ પ્રાણીઓનો ભાવબન્ધુ છે અને સર્વસુખનું કારણ છે. આ પંચમ કાલમાં

जिनागम अने जिनप्रतिमाज संस्कार समुद्र तरवाना साधन छे. ए बेमां जिनागम चडीयातुं छे. जिनवाणीनुं महत्त्व समजावतां शास्त्रकार कहे छे के—

संप्रत्यस्ति न केवली कलियुगे त्रैलोक्यरक्षामणिः ।
 तद्वाचः परमाश्चरन्ति भरतक्षेत्रे जगद्योतिका ॥
 सद्व्रत्नत्रयधारिणो यतिवराः तासां समालम्बनम् ।
 तत्पूज्या जिनवाक्यपूजनतया साक्षाज्जिनः पूजितः ॥१॥

अर्थः—वर्तमानकाले कलियुगमां त्रण लोकनी रक्षा करवामां समर्थ एवा केवलिभगवान तो नथी, पण जगतर्मा प्रकाश करनारी तेमनी वाणी भरतक्षेत्रमां विस्तरे छे. अने—ज्ञान—दर्शन—चारित्ररूपी रत्नत्रयीने धारण करनारा उत्तम मुनिओने पण केवली भगवाननी वाणीनुंज आलंबन छे, माटे मुनिओने पूष्य एवी जिनवाणीनो आदरसत्कार करवाथी साक्षात् जिने-श्वरदेवनी पूजानो लाभ मळे छे. आ उपरथी समजाय छे के जिनप्रतिमा करतां जिनेश्वरदेवना मुखमांथी निकलेल वाणी बधु चढियाती छे. हवे विचारवानुं ए रहे छे के—जिनप्रतिमानी पूजा करती वखते मुखनुं थूंक के श्वास जिनप्रतिमाने न ढागे अटला माटे श्रावकने अष्टपडो मुखकोश बांधवानुं शास्त्रकार कहे छे. पूजा तो मौनपणे पण थई शके छतां मुखकोश बांधवो पडे छे. वळी गुरुनी सेवा करती वखते पण श्रावकने 'आचारोपदेश'मां वखथी मुख ढांकवानुं कहुं छेः—

वस्त्रावृतमुखो मौनी हरन् सर्वाङ्गं श्रमम् ॥
 गुरुं संवाहयेद्यतना-त्पादस्पर्शं त्यजन् निजम् ॥१०॥

अर्थः—श्रावक, गुरुना शरीरने पोताना मुखनुं थूंकके श्वास न लागे ते माटे वस्त्रथी मुख ढांकी, मौन राखी, शरीरना थाकने हरतो अने यत्नथी पोताना पगना स्पर्शने तजतो गुरुनी सेवा करे.

साधुने पण वस्त्रतीनुं प्रमार्जन करती वस्त्रते शास्त्रकारे मुद्दति बांधवानुं कहुं छे, तो पछी धर्मदेशना मोढे मुहपति बांध्या विना केम अपाय ? श्रुतज्ञाननी आशातना दूर करवाने अने जीवदयाने माटेज पूर्वाचार्यो धर्मदेशना समये मोढे मुद्दति बांधता हता अने बांधवी जोईअे.

धर्मशास्त्र वांचती वस्त्रते मोढे मुहपति के कपडुं बांधवानो रिवाज जैन अने जैनेतर धर्ममां हतो अेम पंडित श्री सुखलालजी पण पोतानी सन्मतितर्कनी गुजराती प्रस्तावनामां लखे छे—

जैन साधुओमां केटलाकनो अेवो रिवाज छे के मात्र सभामां व्याख्यान करती वस्त्रते मोढे मुहपति बांधवी.

मंत्रोच्चार करती वस्त्रते पारसी अध्वर्युमां मोढे कपडुं बांधवानी प्रथानुं, सांख्य परीत्राजकोमां मोढा आगळ लाकडानी पट्टी राखवानी प्रथानुं अने स्वामिनारायण संप्रदायनी शरुआतमां वांचती वस्त्रते मुखवस्त्र राखवानी प्रथानुं मूळ एकज लागे छे के विद्यार्थी के श्रोता उपर व्याख्याता के वक्तानुं थूंक न पडे. तेषां च महाभारते—बीटेतिख्याता दारवी मुखवस्त्रिका मुखनिश्वास निरोधिका भूतानां दया निमित्तं भवति यदाहुस्ते—घ्राणादितोऽनुयातेन श्वासेनैकेन जन्तवः ॥ इत्यते शतशो ब्रह्मन्मणुमात्राक्षरवादिनाम् ॥१॥

भावार्थ—तेओना महाभारतने विषे बीटा ए नामथी

प्रसिद्ध लाकडानी मुख वस्त्रिका कहेली छे, जे मुखना श्वासनो रोष करनारी जीवोनी दया निमिते होय छे, जेने माटे तेओ कहै छे के, हे ब्रह्मन् अणु मात्र एटलो अक्षर बोलनारना नाकमांथी नीकलेल एक श्वासबडे सेकडो जीवो हणाय छे, एटले जीवदया निमिते तेओ मुहपत्ति राखे छे, आ बात षड्दर्शन समुच्चयमां गुणरत्नसूरिए लखेल छे षड्दर्शन टीका पत्र ३८ ॥

इ. स. पूर्वे चोथा सैकामां भारत पर चडी आवेल बादशाह सिकंदरनो सेनापति निभार्कस पोताना युद्धवृत्तान्तमां लखे छे के ' भारतवासी लोको रुने कूटी कूटीने कागळ बनावतां. ' आ उपरथी आपणे त्यां कागळ बनाववानो प्रयोग पण घणो प्राचीन जणाय छे.

प्राचीन भंडारोमां चोथा अने पांचमां सैकानी लखेली प्रतो मळी शके छे एटले साधुओने ताडपत्रनी प्रतो लईने व्याख्यान वांचवुं पढतुं हतुं अने तेने लीये मुहपत्ति बांधता हता-आ बात तो पाया वगरनी लागे छे; कारण के आपणा देशमां कागळ बनाववानो उद्योग तो इस्वीसन पहेळांथी चालु छे एटले व्याख्यानने लायक कागळ उपर लखेली प्रतो नहोती अने ताडपत्रनी प्रतो बे हाथे पकडीने व्याख्यान वांचवुं पढतुं हतुं एटलेज मुहपत्ति बांधवानुं प्रयोजन हतुं ए कथन निराधार ठरे छे. व्याख्यान योगमुद्रा के प्रचनमुद्रार आपवानुं छे तेथी बे हाथे पाना पकडीने व्याख्यान वांचवानी बात रहेतीज नथी.

मुहपत्ति चर्चाने परिणामे परम्पराथी व्याख्यान समये मोढे मुहपत्ति बांधवानी वात सिद्ध थई तयारे पू. श्री बुटेरायजी महाराज श्रीना शिष्य पू. श्री नीतिविजयजी महाराजे कहुं के-आपशी स्थानकवासी संप्रदायमांथी आव्या छो तेथी आप मुहपत्ति न बांधो, परन्तु हुं तो स्थानकवासी संप्रदायमांथी आवेल नथी तो आपशी जो आज्ञा आपो तो हुं मुहपत्ति बांधुं. पडी पू. श्री बुटेरायजी महाराजश्रीनी आज्ञाथी पूज्य महाराजश्री नीतिविजयजी महाराज व्याख्यानसमये मोढे मुहपत्ति बांधता हता. तेमना शिष्य पू. श्री सिद्धिविजयजी म० पू. श्री हरखविजयजी म० अने मुनिराजश्री दीपविजयजी म० पण मुहपत्ति बांधता हता एम संभळाय छे. एटळे गुरुए न बांधी तेथी शिष्यो पण न बांधे तेवो कोई नियम नथी.

आ टुंका निबन्धनो सारांश ए छे के-साधु-मुनिराजे व्याख्यान वांचती वखते मुहपत्ति मुख पर बांधीने कानना छिद्रमां भराववी ए गीतार्थ परम्परागत आचरणा ज छे.

व्याख्यानमां मोढे मुहपत्ति बांधवा विषे आचार्यश्री विजयानंदसूरि-आत्मरामजी महाराज तरफथी सुरत मुनिश्री आलमचंदजी महाराज उपर लखाएल पत्रनी अक्षरशः नकल नीचे आपवामां आवे छे.

श्री

मु. सुरत बंदर.

मुनिश्री आलमचन्दजी योग्य लि० आचार्य महाराज श्री श्री श्री १००८ श्रीमद् विजयानंदसूरीश्वरजी (आत्मारामजी) महाराजजी आदि साधुमंडल ठाने ७ के तर्फसे वंदणानुवंदणा १००८ बार वांचनी. चिट्ठी तुमारी आइ समंचार सर्व जाणे है यहां सर्व साधु सुखसातामें है तुमारी सुखसाताका समंचार लिखना. मुहपत्ति विशेष हमारा कहना इतना हि है कि मुहपत्ति बंधनी अच्छी है और घणे दिनोंसे परंपरा चली आइ है इनको लोपना यह अच्छा नहीं है, हम बंधनी अच्छी जानते है परन्तु हम दुंठीअे लोकमेंसे मुहपत्ति तोडके निकळे है इस वास्ते हम बंध नहीं सकते है और जो कदी बंधनी इच्छीअे तो वहां बडी निन्दा होती है और सत्य धर्ममें आये हुअे लोकों के मनमें हीलचली हो जावे इस वास्ते नहीं बंध सकते है सो जाणना अपरंच हमारी सलाह मानते हो तो तुमको मुहपत्ति बंधनेमें कुच्छ भी हानी नहीं है क्योंकि तुमारे गुरु बंधते है और तुम नहीं बंधो यइ अच्छी बात नहीं है. आगे जैसी तुमारी मरजी. हमने तो हमारा अभिप्राय लिख दीया है सो जाणना और हमकों तो तुम बांधो तो भी वैसा हो और नहीं बांधो तो भी वैसे ही हो। परन्तु तुमारे हितके वास्ते लिखा है, आगे जैसी तुमारी मरजी. १९४७ कत्तक वदि ०)) वार बुध दसखत वल्लभविजय^१ की वंदना वांचनी. दीवाली के रोज दश बजे चिट्ठी लिखी है.

१ नोट—स्वर्गस्थ-आचार्यश्री विजयवल्लभसूरि महाराज ।

५

तारुं तुं संभाळ

कार्यं च किं ते पर दोषदृष्ट्या
कार्यं च किं ते परचिन्तया च
वृथा कथं खिद्यसि बालबुद्धे
कुरु स्वकार्यं त्यजसर्वमन्यत्

हे चेतन ! पारका दोषो जोवानुं तारे शुं प्रयोजन
छे ? तेम पारकी चिन्ता करवानुं पण तारे शुं काम छे ?
हे मंदबुद्धि ! नाहकमां शा माटे दुःखी थाय छे ? सर्व
छोडी तुं तारुं संभाळ.

मुद्रक : मणिलाल छगनलाल शाह नवप्रभात प्रिन्टिंग प्रेस, धीर्काटा रोड,
अहमदाबाद.

गुरुस्तुतिः

शीलादिगुणयुग्ं जितेन्द्रियवरो रागादि - दोषान्तकृत् ।
पीयूषामभिसद्गिरा भुवि सदा सद्धर्म-सदेशकः ॥
शास्त्रेष्वक्षतधीर्गणी गुरुसमः संविग्न-शास्त्राग्रणीः ।
पन्न्यास-प्रवरोऽत्र भावविजयो जीयात् तपागच्छराट् ॥ १ ॥

अज्ञानानि घनान्धकार-पटलं ज्ञानांशुभिर्निर्दमन् ।
पापात्मावलि सत्क सत्कुमुदिनी संकोचमापादयन् ॥
तेजः-पुंजसितोकृत क्षितितलो यः सर्वदा द्योतते ।
वन्देऽहं तमहस्तरं बुधनतं श्री नीतिसुरीश्वरम् ॥ २ ॥

बाल्ये येन कलाऽरिषट्क विजये आसाद्य दीक्षां गुरोः ।
पार्श्वे सुरिविभूषणस्य वसता शास्त्रान्धिरुत्कंपितः ।
नीतेः पट्टविभूषकोज्ज्वलकर-सुरीशः चूडामणिः ।
सोऽयं ज्ञानतपो निधि विजयतां श्रीहर्ष सुरीश्वरः ॥ ३ ॥